

Särskild arkeologisk utredning
Arkeologisk förundersökning

I hjärtat av en bygd

Inför planerad bostadsbebyggelse inom
fastigheten Ölmstad 2:16

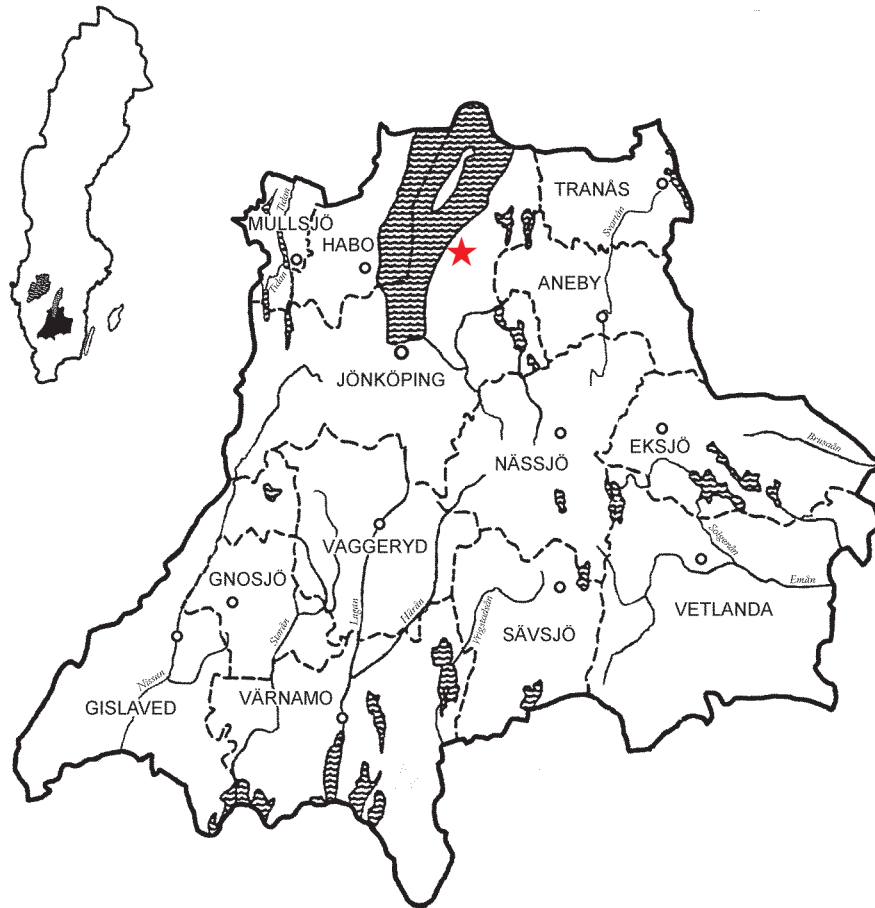
*Ölmstads socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län*

Särskild arkeologisk utredning
Arkeologisk förundersökning

I hjärtat av en bygd

Inför planerad bostadsbebyggelse inom
fastigheten Ölmstad 2:16

*Ölmstads socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län*

Rapport, foto och ritningar, där ej annat anges: Håkan Hylén

Grafisk design: Anna Stålhammar

Tryckning och distribution: Marita Tidblom

Omslag: Skogsdunge i motljus vid Kyrkröset, ett gravfält i Ölmstads socken (RAÄ 10)

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och åjourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande MS2006/02097

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning.....	7
Bakgrund.....	7
Enorma krafter i naturen	8
”...af förfädren efterlemnade minnesmärken”.....	11
Ett ortnamn med koppling till vatten?.....	20
Det sägenomspunna Kyrkröset	21
Bland pergament och sigill.....	25
Ölmstad i det äldre kartmaterialet.....	27
Utredningen på Edvardssons tomt.....	35
Bakgrund.....	35
Målsättning.....	35
Metod.....	35
Kunskapsläge efter inventering	35
Schaktbeskrivning och resultat	35
Sammanfattning.....	36
Förslag till åtgärder.....	36
Utredningen på kommunens tomt.....	39
Bakgrund.....	39
Målsättning.....	39
Metod.....	39
Kunskapsläge efter inventering	39
Schaktbeskrivning och resultat	40
Sammanfattning.....	40
Förslag till åtgärder.....	41
Förundersökningen på Edvardssons tomt	45
Bakgrund.....	45
Målsättning.....	45
Metod.....	45
Schaktbeskrivning och resultat	46
Sammanfattning.....	48
Förslag till åtgärder.....	48
Sammanfattande utblick.....	50
Administrativa uppgifter.....	54
Referenser.....	56

Bilagor

- Bilaga 1. Fornlämningar i Ölmstads socken
- Bilaga 2. Fornlämningar i Skärstads socken
- Bilaga 3. Gravfältplan över fornlämning nr 5, Claesson 1935
- Bilaga 4. Anläggningar påträffade vid utredningen på Edvardssons tomt
- Bilaga 5. Anläggningar påträffade vid utredningen på kommunens tomt
- Bilaga 6. Anläggningar påträffade vid förundersökningen på Edvardssons tomt
- Bilaga 7. Resultat av ¹⁴C-analyser

FIGUR 1. Utsnitt ur Blå kartans blad 73 Jönköping. Skala 1:100 000. Undersökningsområdet är markerat med röd ram. Se även FIGUR 2.

Inledning

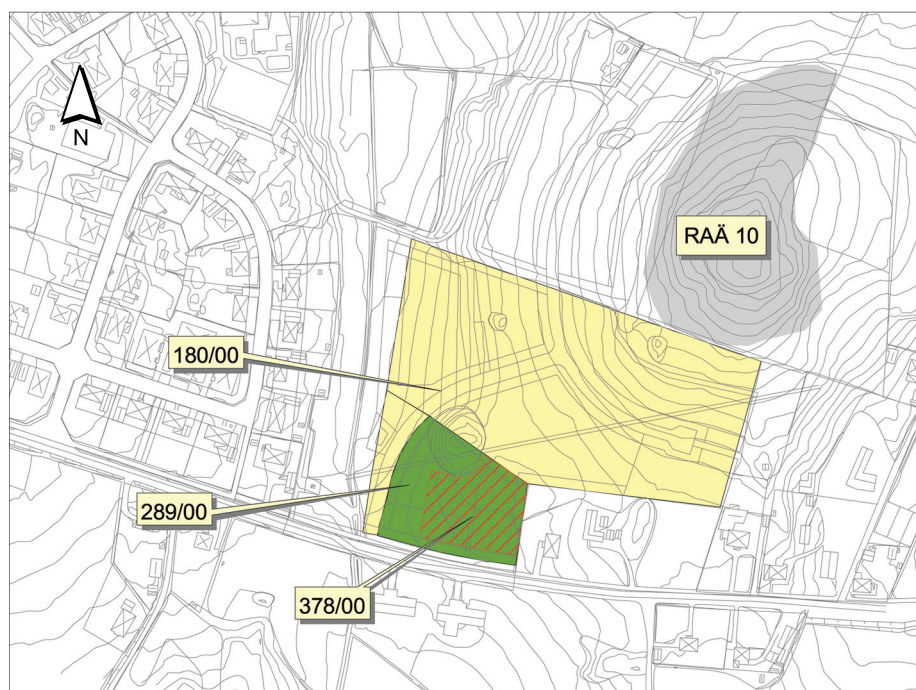
Bakgrund

Under år 2000 genomförde Jönköpings läns museum ett antal arkeologiska undersökningar i Ölmstads socken som ligger i Jönköpings kommun. De arkeologiska insatserna föranleddes av planer på exploatering av mark för olika bostadsändamål inom fastigheten Ölmstad 2:16 som är belägen relativt centralt i socknen (FIGUR 1).

Den första insatsen gjorde Jönköpings läns museum i början av september 2000 i form av en särskild arkeologisk utredning som avsåg den södra delen av fastigheten, det vill säga den del som ligger närmast utmed Bunnvägen (dnr 289/00; FIGUR 2). Uppdragsgivare var byggfirman Edvardssons Bygg & Material AB, som hade för avsikt att bygga bostäder som skulle vara särskilt anpassade för äldre.

Samtidigt förelåg exploateringsplaner hos Jönköpings kommun avseende den norra delen av fastigheten. Här ville kommunen låta uppföra villabebyggelse i direkt anslutning till byggfirmans tomt. På uppdrag av fastighetsavdelningen på Tekniska kontoret vid Jönköpings kommun utförde Jönköpings läns museum under andra delen av september 2000 en särskild arkeologisk utredning inom kommunens mark (dnr 180/00; FIGUR 2).

Efter utredningarna kunde konstateras att både byggfirmans tomt och kommunens mark innehöll omfattande förhistoriska lämningar i form av framförallt härdar och stolphål.

FIGUR 2. Kartan visar utsträckningen för de två utredningsområdena respektive för undersökningsområdet inom fastigheten Ölmstad 2:16. Skala odefinierad. Se även flygfoto i FIGUR 30.

Hos Edvardssons Bygg & Material AB fanns det brådskande planer att fullfölja den planerade bostadsbebyggelsen. Därför genomförde Jönköpings läns museum redan några månader senare, närmare bestämt under december 2000 en arkeologisk förundersökning inom byggfirmans tomt (dnr 378/00). Uppdragsgivare var nu Jönköpings kommun som efter förhandling med byggfirman hade tagit över kostnadsansvaret för den arkeologiska förundersökningen (FIGUR 2).

Förundersökningen som genomfördes trots usel väderlek visade att det rörde sig om boplatsslämningar från förromersk och romersk järnålder och vid fältarbetet påträffades delar av minst ett långhus. Enligt bedömning sträcker sig sannolikt boplatksområdet från Bunnvägen upp mot moränhöjden norr därom, där ett sedan tidigare känt gravfält ligger beläget (RAÄ 10).

Beslut i berörda ärenden har fattats av Länsstyrelsen i Jönköpings län. Ansvarig för samtliga nämnda undersökningar, som avrapporteras i denna rapport, har varit antikvarie Håkan Hylén vid Jönköpings läns museum.

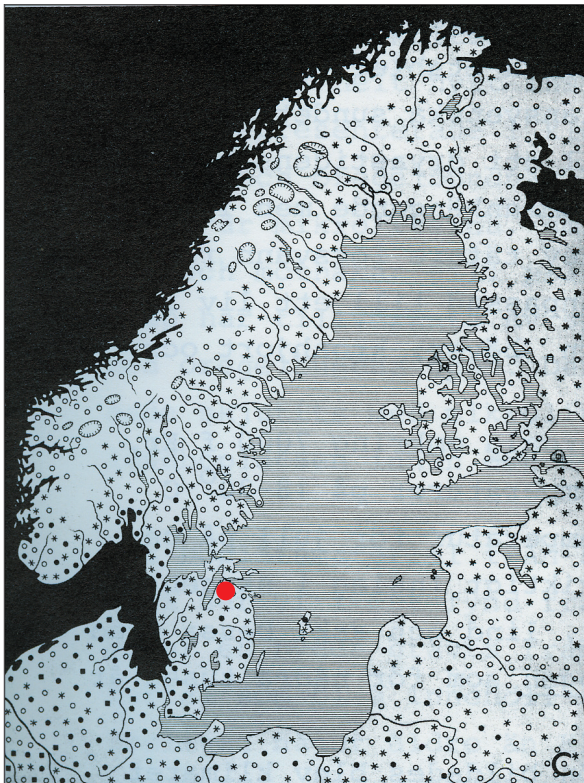
Enorma krafter i naturen

Det berörda exploateringsområdet, där en förhistorisk boplatz från äldre järnålder nu påträffats, ligger inom fastigheten Ölmstad 2:16. Fastigheten är belägen på och invid en moränhöjd i de centrala delarna av Ölmstaddalen och utgörs huvudsakligen av åkermark med tydliga topografiska variationer. Större delen av området sluttar mot söder och omfattar ytor som ligger mellan ca 195 och 205 meter över havet.

Socknens närhet till Vättern har sannolikt haft avgörande om än varierande betydelse för de människor som levt i bygden. Området har varit attraktivt och utnyttjats under hela förhistorien. En kort beskrivning av Vätternområdets geologiska utveckling är därför befogad för att förstå de förutsättningar som legat till grund för människors liv, bosättning och försörjning i området sedan förhistorisk tid.

Ölmstads socken jämte grannsocknarna Gränna, Skärstad och i viss mån Hakarp utgör ett geografiskt område som benämns östra Vätternbranterna. Området präglas av spåren efter de kraftiga förkastningsrörelser som berggrunden blev utsatt för, då Vättern bildades med början för ca 1000 miljoner år sedan. Jordytan utsattes för enorma krafter som fick ytan att spricka upp. Detta resulterade i att den gravsänka som utgör Vättern, samt förkastningsbranten längs Vätterns östra sida, skapades (Jaldemark 1998; Wirén 1998).

Vätternområdets geologiska utvecklingshistoria har sedan inlandsisen smälte bort haft ett mycket komplicerat förlopp. När isen ca 9000 år f Kr nådde Billingens nordspets, blev trycket från den Baltiska issjön så stort att vattenmassorna bröt igenom och störtade ut i havet. Vättern blev därefter en vik av det så kallade

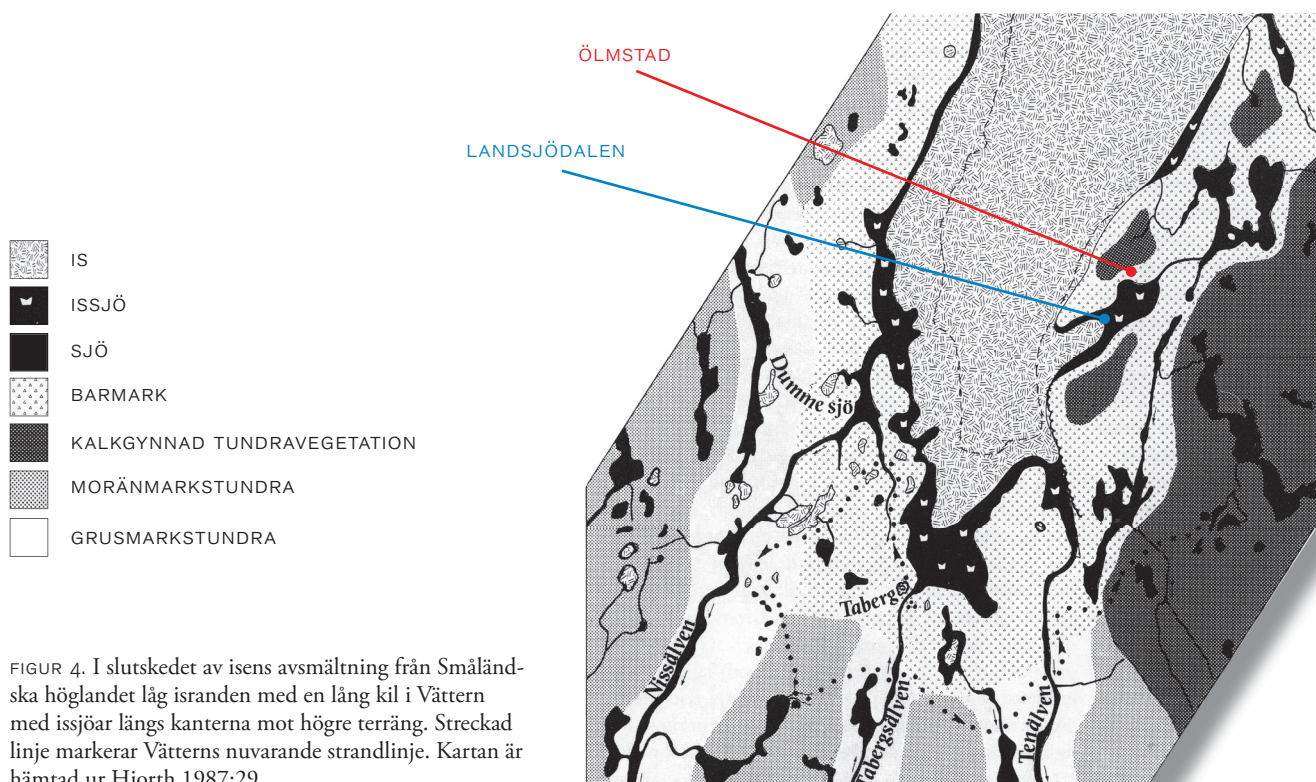
FIGUR 3A-D. Östersjöns utvecklingsstadier. A. Baltiska issjön, ca 8000 år sedan; B. Yoldiahavet, ca 7500 år sedan; C. Ancylussjön, ca 6500 år sedan; D. Litorinahavet. Kartorna är hämtade ur Stenberger 1979. På kartorna framgår det hur Vättern under årtusendena växlar från insjö till havsvik och åter till insjö. Det ungefärliga läget för Ölmstad är markerat med en röd prick.

Yoldiahavet. När landet sedan höjdes, blev Vättern ungefär 6700 år f Kr åter en insjö (Börjesson 1983; Nilsson 1939; Stenberger 1979; FIGUR 3A–D).

Genom inlandsisen fick höglandsområdena i Sverige sitt nuvarande utseende. På samma sätt skapades olika naturformationer även på det Småländska höglandet. Inlandsisen bidrog bland annat till att de mest extrema höjdskillnaderna i landskapet slipades ned.

De tolkningar som lanserades under huvudsakligen 1930–1950-talen som gick ut på att enorma sedimentmassor hade avsatts i form av vidsträckta öppna issjöar i det småländska landskapet, har idag ersatts av modernare teorier. Enligt dagens kvartärgeologer kan lokala issjöar ha existerat under kortare perioder. I Tabergsdalen, Tenhultsdalen och Landsjödalen finns tydliga exempel på sådana issjöar. När det gäller issjön i Landsjödalen har den förmodligen tappats av genom Ingerydsdalen till Bunn och vidare österut (Hjorth 1987; Waldemarson 1984; FIGUR 4, 8 och 9).

Landskapet i de östra Vätternbranterna är till följd av geologiska förkastningsrörelser och inlandsisens framfart kuperat och uppsplittat av en stor mängd berghällar. När det gäller odlingslandskapet har människan genom årtusenden därför varit hänvisade till ett småskaligt jordbruk. Det odlingslandskap som vi ser idag utmed

FIGUR 4. I slutskedet av isens avsmältning från Småländska höglandet låg isranden med en lång kil i Vättern med issjöar längs kanterna mot högre terräng. Streckad linje markerar Vätterns nuvarande strandlinje. Kartan är hämtad ur Hjorth 1987:29.

de östra Vätternbranterna är sannolikt bara fragment av det gamla odlingslandskap som en gång funnits (Fasth et al 1992).

Det har funnits gott om vatten i landskapet, vilket har bidragit gynnsamt till nyttjande av våtmarker för slätter. Detta innebär att det har funnits utrymme för en mängd djurarter som utnyttjar sådana marker för reproduktion och sökande efter föda (Svensson & Glimskär 1994).

Vätternområdets geologiska utveckling har genom skapandet av Vättersänkan i kombination med inlandsisens framfart skapat ett säreget landskap, där det finns och genom årtusenden har funnits mycket goda förutsättningar för bosättning och försörjning.

"... af förfädren efterlemnade minnesmärken"

Mycket ny kunskap om förhistorien har tillförts vårt vetande sedan Jonas Allvin vid 1800-talets mitt gav ut sin *Beskrifning öfver Wista härad*, dit bland annat Ölmstad hör. Jonas Allvin som var Jönköpings läns förste lantmätare var genom sitt arbete väl bekant med länet. Han verkar i det närmaste förvånad över att inga fornlämningar noterats i Ölmstadsområdet, bortsett från diverse odlingsrösen i skogarna och en ättestupa, kallad *Dödspräppet*. Om ättestupan som är belägen på Hovaskogs ägor alldeles invid Vättern skriver han att "ingenting kunde säkrare gifva döden än en nedstörtning härutför" (Allvin 1859:189–190). Ättestupan är registrerad som RAÄ 50.

Märkvärdigt är att, då man på Wisingsö och de låga slätterna närmast Wättern träffar så mångfaldiga af förfädren efterlemnade minnesmärken, man i de ganska vidt utbredda bergskedjorna och deras sidohöjder knappast kan finna ett enda

(Citat ur *Beskrifning öfver Wista härad i Jönköpings län*, 1859)

Axel Ramm som under 1800-talet gjorde antikvariska resor i länet för Kungliga Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens räkning var lika förvånad över avsaknaden av fornlämningar i området. I sin redogörelse för resan i Vista härad som genomfördes under sommaren 1883 berättar Axel Ramm att trakten i forna tider dock varit bebodd och att fornminnen så sent som på 1860-talet funnits kvar (Ramm 1883:27). Bevis för detta skulle enligt honom utgöras av ett par fynd. Fynden beskrivs som "bred hålmjessel af flinta" samt "flintskärfva" och skall ha påträffats omkring 1866 i en "ättekulle" i Ölmstads socken, men finnas på "Smålands museum i Wexiö" (Sm Mus, fyndnr 522 respektive 523).

Under 1930-talet utfördes en inventering i Ölmstadbygden av Bror Kugelberg och Claes Claesson. Fältarbetet som bekostades av Gränna Hembygdsförening och Riksantikvarieämbetet resulterade i ett alster, kallat *Fasta fornlämningar i Ölmstad sn, Småland*. Under de tre år som inventeringsarbetet pågick, påträffades 32 (eventuellt 33) fornlämningar, varav flertalet var gravar. Bland annat karterades gravfält nr 5, som vid Riksantikvarieämbetets fornminnesin-

ventering 1954 kom att registreras som RAÄ 10. Gravfältet kallas *Kyrkröset* och är av särskilt intresse, då det ligger i anslutning till undersökningsområdet (FIGUR 6, 10–12).

Claes Claesson var Fil kand och arkeologiskt skolad till skillnad från Bror Kugelberg som hade en militär yrkesbana som kapten inom armén. Kanske var det Bror Kugelbergs erfarenheter av praktisk logistik inom armén som föranledde honom att testa ett system som på ett handgripligt sätt skulle bidra till att skydda fornlämningarna mot förstörelse. Systemet gick ut på att kända fornlämningar skulle märkas med ett hjulkors, och om lämplig sten för detta saknades skulle man låta sätta upp en sådan. Därtill skulle en häradsfornvårdare utses, som till hjälp skulle ha en stab av sockenfornvårdare under sig. Systemet hade med Riksantikvarieämbetets tillåtelse prövats några år tidigare i Tveta härad (Cassel 2005:24).

Från ett foto som togs i samband med inventeringen på 1930-talet vet vi att Kugelberg målade hjulkors på åtminstone en av fornlämningarna i Ölmstads socken. Hjulkorset i vit oljefärg avtecknar sig tydligt på en av hällarna i den hällkista som påträffades i Ormestorp, några kilometer norr om Ölmstaddalen (RAÄ 27).

FIGUR 5A-B. På det svartvita fotot avtecknar sig hjulkorset i vit oljefärg tydligt på en av hällarna i den under inventeringen påträffade hällkistan vid Ormestorp (inventeringsobjekt nr 1; RAÄ 27). Det infällda färgfotot visar resterna drygt 70 år senare. Foto: Claes Claesson respektive Jörgen Gustafsson.

Vid ett återbesök drygt 70 år senare syns fortfarande resterna efter hjulkorset. Sannolikt kan fler hjulkors lokaliseras på de gravar och gravfält som är belägna i Ölmstaddalen (FIGUR 5A–B).

Enligt uppgift har ett flertal av fornlämningarna inom socknen upptäckts av Ernst Sandgren, som var kyrkoherde i Ölmstad 1928–1941. Sandgren lade ned ett betydande arbete på att utforska socknens historia och bidrog aktivt till att Ölmstads Hembygdsförening bildades år 1940 (Kugelberg & Claesson 1935; Sandgren 1990).

Utifrån de fornlämningar och fynd som har påträffats i Ölmstadbygden kan man konstatera att stora delar av trakten har varit bebodd sedan förhistorisk tid. En bidragande faktor kan ha varit att dalen vid Ölmstad är mycket bördig med lerhaltiga jordar i anslutning till väldränerade moränhöjder.

En annan attraktiv faktor kan vara närheten till Vättern. Eftersom framkomligheten över land var begränsad, har kommunikationerna över vatten haft en avgörande betydelse för handel och kontakter mellan olika geografiska områden. Vattnet blev därmed i sin egen skap av kommunikationsled, en geografisk faktor som befrämjade kontakter och därmed även en sammanhållande faktor. Vattenleder har haft stor betydelse för kontakter mellan regioner allt sedan människor först lärde sig att tillverka större vattengående farkoster och förblev ända fram till 1800-talet e Kr den viktigaste transportvägen för såväl gods som människor (Rehn 2001).

När det gäller transporter över land har det vanligaste sättet ända in på 1800-talet varit att förflytta sig till fots. Eftersom det skulle dröja långt fram i tiden innan vi kan tala om någorlunda farbara vägar, har det endast funnits begränsade möjligheter att färdas med vagn. Att ta sig fram med endast häst är ett bra alternativ, men att rida har sannolikt varit förbehållet mer välbärgade bönder eller handelsmän.

I de skriftliga källorna finns det dock uppgifter om att två vägar, kallade västra och östra Holavedsvägen, skulle ha utgått från Jönköping och löpt uppåt Östergötland. Vägarna sträcker sig genom ett skogs- och bergsområde som kallas Holaveden, eller Hålateden, därav namnet. Den västra av vägarna har sannolikt haft sin sträckning genom Ölmstad, då dalen utgjort en naturlig färdväg mellan Jönköping och Gränna.

Enligt medeltida lagar skulle nytillträdda kungar färdas utmed en bestämd led, kallad *Erikskata*, för att mottaga de olika landskapens hyllning. Eriksgatan skulle utgå från Uppsala och löpa medsols genom riket, men det finns tyvärr endast ett begränsat antal nedtecknade geografiska hållpunkter utmed leden. Vi vet bland annat genom Upplandslagen, Södermannalagen samt Magnus Erikssons landslag att Eriksgatan passerade Holaveden. Däremot vet vi inte exakt utmed vilken av Holavedsvägarna kungen färdades (Ramm 1883).

Axel Ramm menar att östra Holavedsvägen är den troligaste färdvägen för Eriksgatan, då han tagit fasta på en formulering som återkommer i samtliga lagtexter. Enligt lagtexterna skall östgötarna ledsaga kungen till Holavedens mitt. Den västra Holavedsvägen går blott i ena kanten av Holaveden, medan det östra alternativet passerar dess mitt (Ramm 1883).

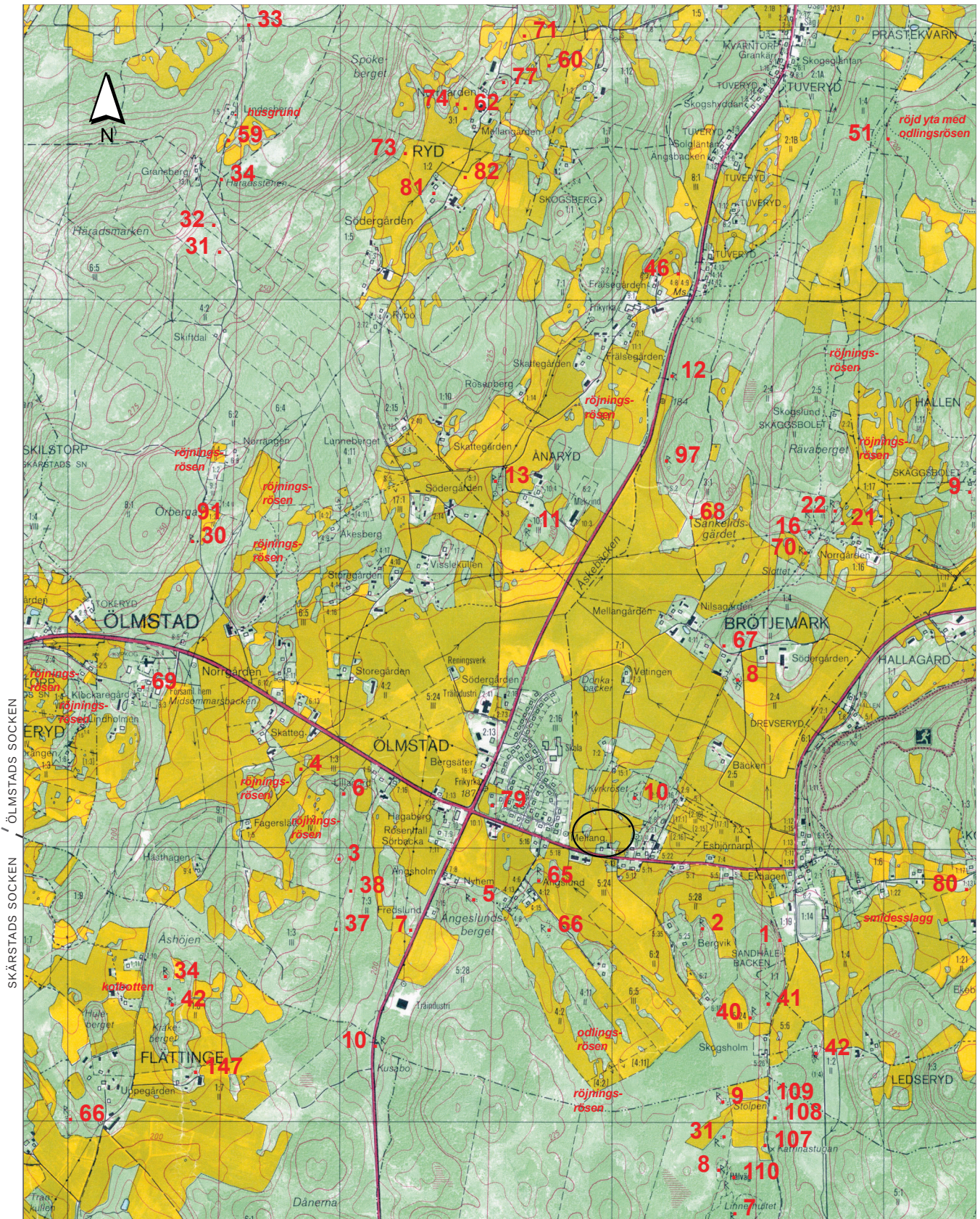
När det gäller området för den planerade bostadsbebyggelsen, finns sedan tidigare inget av antikvariskt intresse dokumenterat. De nu påträffade boplatzlämningarna inom fastigheten 2:16 i Ölmslads socken ligger dock i anslutning till ett tidigare känt gravfält (RAÄ 10). I ett vidare geografiskt område runt den aktuella exploateringsytan finns sedan tidigare ett flertal fornlämningar registrerade. Vid genomgång av de fornlämningar som finns registrerade i Fornminnesregistret (FMR) framträder en fragmentarisk bild av skilda mänskliga aktiviteter som i huvudsak kan kopplas till järnålder. Lämningarna som framför allt utgörs av gravar från äldre delen av perioden, har i stor utsträckning påträffats i randområdet mellan åkermark och den något högre liggande skogsmarken. Gravarna ligger i en vid cirkel runt ovan nämnda gravfält och de nypåträffade boplatzlämningarna (RAÄ 2, 5, 8, 9, 11, 13, 16, 22, 40, 41, 42, 65, 66, 70, 97; FIGUR 6-7; BILAGA 1-2).

När det gäller samtida boplatser från järnåldern i området har fysiska lämningar saknats fram tills de nu genomförda undersökningarna vid Ölmslads 2:16. De flesta boplatserna från förhistorien kan inte lokaliseras med hjälp av endast historiska källor, utan framträder först vid arkeologiska undersökningar i form av härdar, stolphål och gropar av olika slag. De arkeologiska resultaten fyller delvis en kunskapslucka i Ölmslads socken, även om det funnits aningar om var man skulle kunna söka de förhistoriska boplatserna.

Ofta kan förekomsten av gravar fylla en viktig roll i lokalisandet av boplatserna. Gravarna har vid sidan av den eskatologiska rollen ofta haft en funktion som territoriell markering av arvingarnas eller ättens hävd av den mark där förfäderna levde. Gravarnas läge har i detta avseende valts med hänsyn till terrängens egenskaper för att markera sambandet med boplatserna. I motsats till husen var gravarna byggda för att ses av kommande generationer (Selling 1994).

Det är brukligt att boplatzlämningar förekommer i nära eller direkt anslutning till gravar, gravgrupper eller gravfält under detta tidsavsnitt (Olausson 1997:96-97). Denna korologiska aspekt, det vill säga gravarnas relativa förhållande till andra fornlämningar, är ytterst viktig att ta fasta på för att kunna kartlägga och analysera skilda kulturella lokaliseringsmönster för ett område. Gravarna utgör således en indirekt källa till kunskap om boplatsernas existens (Hyenstrand 1979:22).

Tämligen ofta påträffas lämningar av de båda fornlämningskaraktererna i lager över varandra. Utifrån uppgifter i Fornminnesregistret och resultat från skilda arkeologiska undersökningar kan man

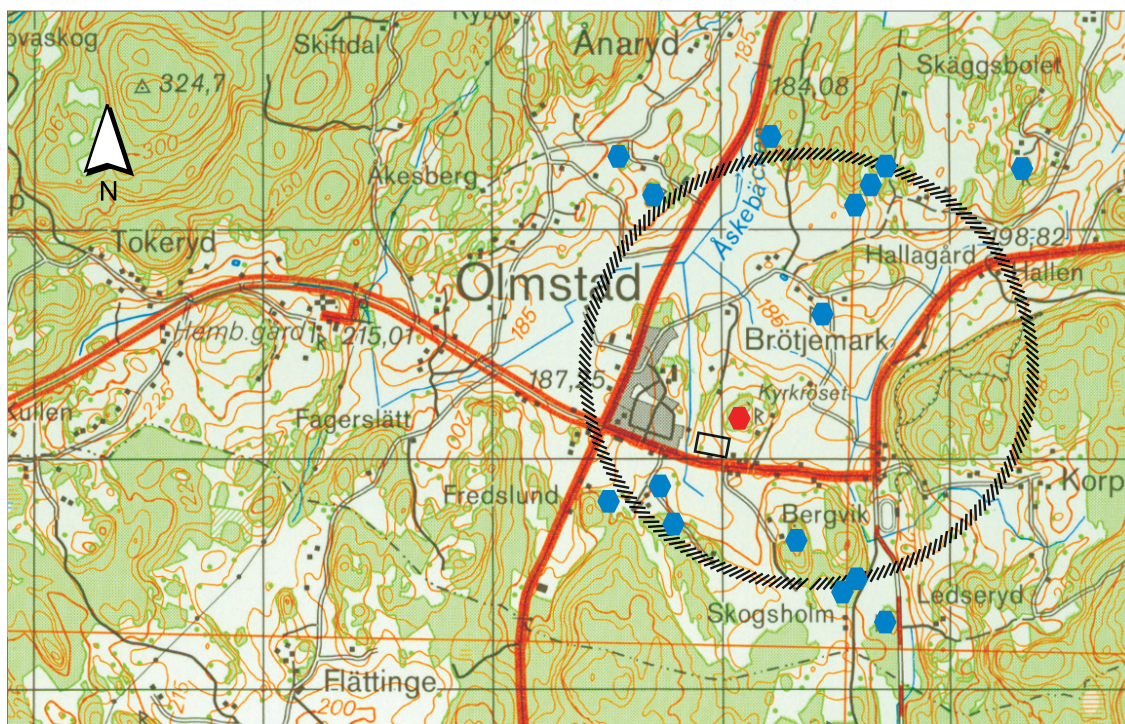

FIGUR 6. Utsnitt ur Ekonomiska kartans blad Bröttjemark 7E 42. Registrerade fornlämningar enligt uppgifter i Fornminneregistret är markerade med röd punkt och siffra. Undersökningsområdet anges med svart ring. Sockengränsen anges vid kartans kant. Skala 1:20 000.

konstatera att den vanligaste situationen ändå har varit att särskilt avsatta terrängavsnitt har utnyttjats för gravändamål (Hyenstrand 1979:120). Avståndet mellan bo- och gravplats har dock varierat under olika tidsperioder, eftersom det varit avhängigt de skilda kulturella koder som existerat i samhället.

Vi kan således tänka oss att det finns fler förhistoriska boplatslämningar i Ölmstaddalen och att de sannolikt ligger i anslutning till de registrerade gravar som nämns ovan. Många boplatser har utgjorts av enskilda gårdar, bestående av två till tre hus. Ett flertal av de platser med gravar som ligger belägna i en cirkel utmed randområdet mellan åkermark och den något högre liggande skogsmarken skulle kunna utgöra olika gårdsgravfält som varit avsedda för den intilliggande gårdens invånare (FIGUR 7). Om ett sådant lokaliseringmönster även har gällt för järnålderns Ölmstadbor får eventuella framtida undersökningar utvisa.

Gravfältet (RAÅ 10) på moränhöjden norr om undersökningsområdet skiljer sig i några avseenden från de omkringliggande gårdsgravfälten, bland annat när det gäller placering och storlek. Läget på en moränhöjd mitt i dalgången innebär att gravfältet är exponerat mot hela bygden. Vetskapen om att en bekant eller släkting ligger begravd på gravfältet bidrar till att skapa ett samband mellan dalgångens invånare och moränhöjden. Upplevelsen utgör grunden för en form av bygdegemenskap och medverkar till att

FIGUR 7. Förstorat utsnitt ur Topografiska kartans blad Jönköping 7E SV. Ej skalenligt. I figuren syns hur de omkringliggande gårdsgravfälten (blå färg) ligger i en vid cirkel runt gravfältet (RAÅ 10; röd färg) på moränhöjden. Undersökningsområdet är markerat med en svart ram.

skap tillhörighet. När det gäller gravfältets storlek lär inget av de omkringliggande gårdsgravfälten överstiga i antal begravda individer. När dessa faktorer vägs samman, skulle gravfältet på höjden närmast kunna betecknas som ett bygdegravfält.

Om vi blickar ytterligare bakåt i tiden och begrundar spåren efter stenålderns människor, har nästan samtliga fynd inom kartans omfattning gjorts inom ett relativt begränsat område vid Ryd, beläget på höjderna norr om Ölmstaddalen (FIGUR 6 och 8). Vid sidan av ett antal lösfunna stenyxor utgörs fynden av ett flintavslag och en pilspets av flinta (RAÄ 71, 73, 74 och 77). Yxorna vittnar om mänsklig närvaro i området under såväl tidig- som mellan-neolitikum, vilket motsvarar en tidsperiod som sträcker sig från ca 4200 f Kr fram till ca 2300 f Kr. Bland de fynd som registrerats i området finns även ett antal skafthålsyxor samt en flintdolk, som dateringsmässigt visar att människor vistats i landskapet även under efterföljande senneolitikum (RAÄ 60, 77, 81 och 82). Skafthålsyxorna har dock ännu längre brukningstid och förekommer under såväl senneolitikum som äldre bronsålder.

Eventuellt kan inlandsisens framfart haft betydelse för att stenåldersfynden har påträffats just vid Ryd. Området utgörs av en skyddad dalgång med nivåer på ca 215–225 m ö h. I slutskedet av inlandsisens avsmältning från Småländska höglandet kan eventuellt avtappningen från en issjö vid Landsjödalen ha passerat genom Ölmstaddalen (FIGUR 4 och 9). Avtappningen lär enligt detta scenario ha fyllt stora delar av dalen, innan vattenmassorna fortsatte via Ingerydalen eller Kvarnsjöarna för vidare transport österut. Området vid Ryd har därmed undgått de kraftiga geologiska processer som format Ölmstaddalen, vilket på ett gynnsamt sätt kan ha påverkat förutsättningarna för och möjligheterna till tidigt lokalt jordbrukande. Viktiga faktorer som lämplig vegetation och jordmån har varit avgörande för de människor som skulle komma att bosätta sig här. Introduktionen av jordbruksekonomin i Sydskandinavien dateras till tidigneolitikum, vilket sammanfaller väl med fyndet av en tunn- och spetsnackig yxa från perioden (RAÄ 79). Tyvärr har yxan inte påträffats vid Ryd, utan fyndorten anges till Ölmsta Mellangård som är belägen centralt i Ölmstaddalen. Övergången från jägare-samlare till bonde har inte skett i ett slag, utan vid sidan av jordbruket har fångstekonomin levt kvar under lång tid. Odling av sädesslag har troligtvis endast utgjort en marginell del av näringsfånget. En pilspets av flinta som har påträffats i Ryd skulle kunna utgöra ett bra exempel på den kvardröjande fångstekonomin (RAÄ 77).

På många håll finns det tydliga tendenser till att tidigneolitiska bosättningar placerades i gränsområdet mellan olika ekologiska zoner, mellan ler- och sandjordar och intill sjöar, vattendrag och sankmarker (Burenhult 1991). Denna tendens kan nog även sägas stämma väl in på området vid Ryd.

Några av de ovan nämnda stenyxorna skulle kunna utgöra indikation på stenåldersboplats. För att bedöma en stenålderslokal som boplats krävs att ett flertal kriterier uppfylls eller samverkar. Bland annat är fyndfrekvensen av stor vikt, men även förekomsten av flera olika fynd- eller materialkategorier samt ett bra topografiskt läge är väsentliga faktorer. En sådan situation skulle kunna föreligga i området vid Ryd, vilket eventuella framtida arkeologiska undersökningar får utvisa.

På ett flertal platser inom Ölmstaddalen förekommer större eller mindre områden med odlings- eller röjningsrösen. Rösena hör till en fornlämningskategori som är svårdaterad, men som kompletterar bilden av en jordbrukande bygd. Inget av områdena är dock arkeologiskt undersökt. I FIGUR 6 finns områdena markerade.

I övrigt utgörs fornlämningsbeståndet i urval av sentida husgrunder från skilda tidsperioder, väghållningsstenar, en milstolpe, en minnessten samt en tjärdal (RAÄ 6, 21, 30, 32, 38, 46, 51, 59). En översikt av de registrerade fornlämningar som ligger i anslutning till det aktuella exploateringsområdet redovisas i bilaga 1–2.

Om man utgår från undersökningsområdet och fortsätter vägen ca 1,5 km västerut, hamnar man vid Ölmstads kyrkby. Den väl sammanhållna bebyggelsen omfattar kyrka, kyrkstallar, prästgård, hembygdsgård, skola och ett par bostadshus. Kyrkan är av medeltida ursprung med datering som sträcker sig ned till 1100-talet. De andra byggnaderna är av varierande ålder från 1700-talet och framåt. Kyrkbyn ingår som objekt nr 75 i länets riksintresseområden (Johnsson & Remmare 1996).

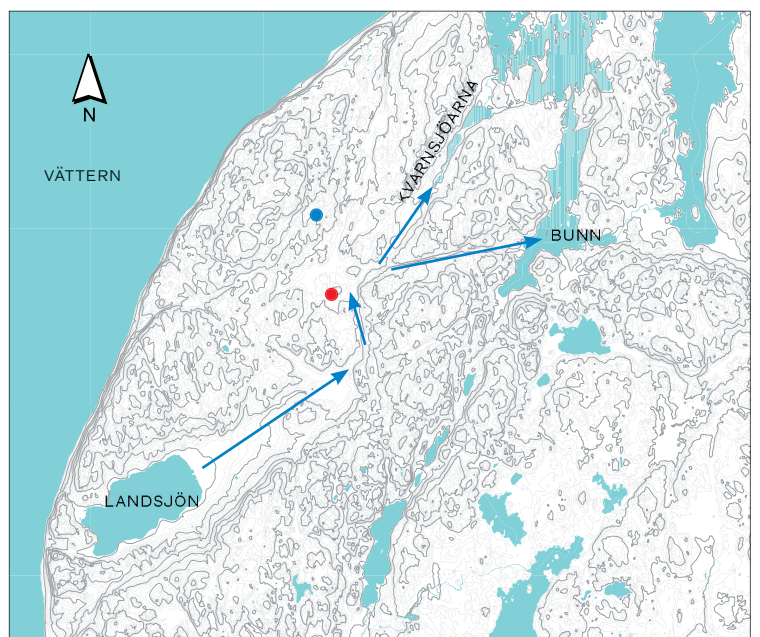
Under medeltiden lär det ha funnits ett större inslag av radbyar i Vista härad än inom de övriga smålandshäraderna. På storskifteskartan från 1774 syns hur Ölmstads kyrkby fortfarande ligger som en radby på en sydsluttning som vätter mot sankare områden (Vestbö-Franzén, muntligt meddelande mars 2006; FIGUR 13).

I och med laga skifte som blev klart ca 1850 förlorade bytomten sin centrala roll och utflyttningen accelererade. Idag är Skattegården den enda gård som fortfarande ligger i anslutning till den gamla bytomten (Vestbö-Franzén, muntligt meddelande mars 2006; FIGUR 14).

FIGUR 8. Utsnitt ur Topografiska kartans blad Jönköping 7E SV och Jönköping 7E NV. Skala 1:50 000. På kartan syns att nästan samtliga stenåldersartefakter i bygden har påträffats inom ett begränsat område vid Ryd (gröna punkter). De blå streckade pilarna visar hur issjön i Landsjödalen kan ha tappats av genom Ingerydsdalen till Bunn och vidare österut alternativt genom sprickdalen vid övre och nedre Kvarnsjöarna. Se även FIGUR 7. Undersökningsområdet i de centrala delarna av Ölmstaddalen är markerat med röd punkt.

FIGUR 9. Utsnitt ur Digitala fastighetskartan. Skala odefinierad. På kartan syns området vid Ryd (blå punkt) samt undersökningsområdet i centrala Ölmstad (röd punkt). De blå pilarna visar hur issjön i Landsjödalen först kan ha fyllt stora delar av Ölmstaddalen, innan den har tappats av genom Ingerydsdalen till Bunn och vidare österut alternativt genom sprickdalen vid övre och nedre Kvarnsjöarna. Höjddkurvorna anges med 25 meters ekvidistans.

Ett ortnamn med koppling till vatten?

I Jönköpings län finns såväl sockennamnet Ölmstad som ortnamnet Ölmestad. När det gäller Ölmestad som ligger i Reftele socken är ortnamnet ombildat av fornsvenska *Ödhnizstatha*, där förleden troligen kan härledas ur ett personnamn på *Ödh-* och slutleden *-sta(d)* betyder ställe eller plats (Hellquist 1966).

Socknen Ölmstad har visserligen fått sitt namn efter kyrkbyn, men det finns flera förklaringar till den etymologiska bakgrunden bakom förleden i ortnamnet. Enligt en tolkning som presenterades i mitten på 1800-talet i *Ny Smålands Beskrifning inskränkt till Wexiö stift* skulle förleden kunna vara besläktad med ordet alm, det vill säga namnet på trädslaget (Wieselgren 1846:410).

Man igenkänner det anglosachsiska uttalet af Alm (Ulm-treow) i allmogens uttal på några ställen, kanske än mer det Holländska (Olm). Här torde en alm som ställets vårdträd hafva föranledt namnet.

(Citat ur *Ny Smålands Beskrifning inskränkt till Wexiö stift*, 1846)

Jonas Allvin som var verksam som lantmätare under 1800-talet och bland annat har givit ut *Beskrifning öfver Wista härad* avvisar i sitt alster *alm*-tolkningen. Allvin menar istället att förleden sannolikt kan kopplas till ett personnamn på *Ölm*, som skulle ha varit ett vanligt förekommande mansnamn på Island (Allvin 1859:186).

Den enda afvikelse från rätta uttalet af Alm hos vår allmoge är Älm eller Elm, ej Ölm eller Olm, hvarföre vi heldre tro oss kunna antaga, att det härleder sig från Ölm, som var ett vanligt mansnamn på Island och äfven hos de gamla Göterna, och stället således egts af en magtegende person med namnet Ölm, hvilken [...] blifvit kristen, byggt den äldre kyrkan och gifvit den sitt namn.

(Citat ur *Beskrifning öfver Wista härad i Jönköpings län*, 1859)

Ytterligare tolkningar har föreslagits. Enligt ett yngre förslag från 2000-talet skulle förleden kunna syfta på ett sedan länge försvunnet vattendrag, fornsvenska *Ylma*, *Ølma*. Änamnet kan sammanhånga med norska dialekten *ulma* 'bli lätt ankommen' eller 'möjlig' och värmländskt *ul* 'härskan', 'illaluktande' eller med västgötskt *ulma* 'mörkna', eller *ulmig* 'mulen' (Wahlberg 2003). Ortnamnet antyder att det i Ölmstadbygden lär ha funnits en trögflytande och grumlig å eller vattendrag.

Enligt en tolkning från början av 1900-talet skulle förleden i Ölmstad kunna ha koppling till samma fornsvenska älvnamn, *Ylm*- som förekommer i nuvarande Ölman i Värmland. Älvnamnet kan enligt uppgifter i Svensk etymologisk ordbok ha ett ursprung i det germanska *wulma*- som torde vara besläktat med gotiska *wulan*- med betydelsen 'sjuda', 'koka' (Hellqvist 1966).

När det gäller 1900- och 2000-talstolkningarna är uppgifterna dock motstridiga, huruvida det försvunna vattendraget ska uppfattas som stillastående eller livligt. Oavsett vilken kraft vattenflödet

haft, kan vi likväl ta fasta på att det någonstans i Ölmstaddalen lär ha funnits ett vattendrag som bör ha varit karakteristiskt nog för att namnge kyrkbyn i socknen.

När efterleden *-sta(d)* förekommer i socken- eller bebyggelsenamn, finns det en tendens att dessa platser återfinns i de områden, där man på arkeologisk väg har konstaterat folkvandringstida bebyggelse (Hallberg 1983:51). Detta är en tendens som även stämmer överens för Ölmstads del. En del av de boplatzlämningar som påträffats och undersökts hamnar i tidspannet, även om tyngdpunkten ligger i förromersk och romersk järnålder.

Det sägenomspunna Kyrkröset

På en moränhöjd norr om undersökningsområdet ligger ett gravfält från äldre järnålder. Gravfältet som inte är undersökt finns med som objekt nr 5 i den inventering av fornlämningar som gjordes av Bror Kugelberg och Claes Claesson under 1930-talet i Vista härad. I beskrivningen uppges gravfältet bestå av 19 eller 20 gravar (Kugelberg & Claesson 1935).

Gravfält bestående av 8 firsidiga rösen, varav 1 osäkert; 6 runda rösen, varav 2 osäkra; 4 stensättningar, varav 3 osäkra. Därtill kommer nr 9, som kan vara antingen 1 ramponerat firsidigt röse eller 2 intill varandra liggande runda rösen. På fältet dessutom 3 obestämbara anhopningar av sten samt 1 stenupplag.

(Kugelberg & Claesson 1935)

Vid sidan av fotodokumentation gjorde Claes Claesson en kartering av gravfältet i juni 1935, då han även utförligt beskrev respektive grav. Särskilt intressant är grav nr 1, kallat *Kyrkröset*, som fått ge namn åt hela gravfältet (Kugelberg & Claesson 1935; FIGUR 10–12; bilaga 3).

Röse, firsidigt. [...] Täckt av sekundärt pålagd sten, förmodligen från omgivande åkrar. [...] Hela stensamlingen kallas Kyrkröset. Möjligen ligger ytterligare ett firsidigt röse Ö om nr 1 under den pålagda stenen. [...]

(Kugelberg & Claesson 1935)

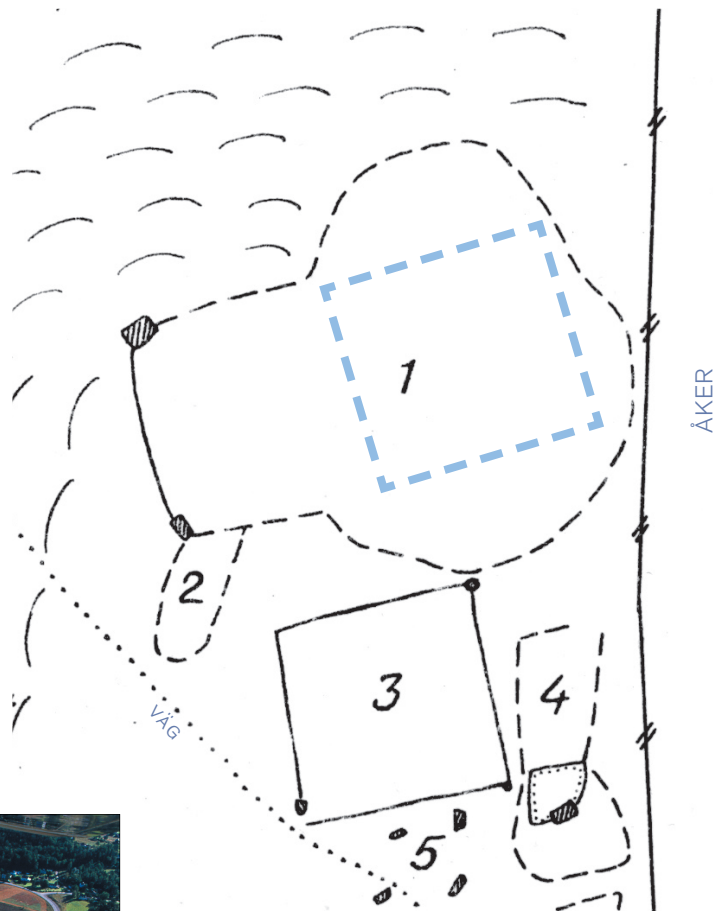
Vid Riksantikvarieämbetets inventering i juni 1954, det vill säga nästan 20 år senare, bedömdes gravfältet nu bestå av ca 25 fornlämningar. Gravfältet som fick beteckningen RAÄ 10 i Fornminnesregistret utgjordes av 18 runda och 7 kvadratiske stensättningar (FIGUR 11). Enligt Rune Andersson som utförde inventeringen förekom det även långsmala meterstora klumpstenar, av vilka 5 föreföll att ha varit resta. Enligt Andersson kan stenarna möjligen ha ingått i stensättningar eller domarringar. Han ansåg dessutom att gravfältet uppenbart hade decimerats genom äldre odlingar (RAÄ 10, *Fornminnesregistret* 1954).

Vid den andragångsinventering som genomfördes 1985 av Riksantikvarieämbetet hade antalet gravar på RAÄ 10 minskat. Maria Jacobson som utförde fältarbetet delade dock in de nu ca 15

FIGUR 10. Utsnitt ur Claessons gravfältskarta från 1935 över fornlämning nr 5 (RAÄ 10). På kartan syns grav nr 1, kallad *Kyrkröset*. Den ojämna formen i östra delen av graven har sannolikt uppstått av att odlingsstenar från den intilliggande åkern har kastats upp på graven. Claessons tolkning att östra delen av grav 1 skulle kunna utgöra ytterligare en grav under de påförda odlingsstenarna illustreras med den av författaren inlagda streckade rutan (blå färg). Ytmässigt finns det utrymme nog för en kvadratiskstensättning, liknande den som ligger intill. Hela gravkartan redovisas i bilaga 3.

Ur Claessons beskrivning:

1. Röse, firsidigt (*Kyrkröset*)
2. Anhopning av sten under markytan
3. Röse, firsidigt
4. Röse, firsidigt
5. Stensättning

FIGUR 11. Gravfältet (RAÄ 10) från sydväst.
Foto: Leif Gustafsson, L G Foto.

FIGUR 12. Grav nr 1 på gravfältet (RAÄ 10). Graven kallas *Kyrkröset*, vilket sedan har blivit namnet på hela gravfältet. På fotot som är taget från sydväst syns en del av den enorma mängd stenar som graven är uppbyggd av. En del av stenarna är odlingsstenar från den intilliggande åkern som har lagts på i senare tid. Foto: Håkan Hylén.

gravarna i något andra gravtyper jämfört med tidigare: 1 röse, 5 runda stensättningar, 5 kvadratiske stensättningar, 2 rektangulära stensättningar och 2 kvadratiske stenkretsar. Enligt Jacobson var gravfältet kraftigt igenväxt och de flesta av fornlämningarna syntes mycket otydligt, trots att hon hade Claessons gravfältskarta från 1935 till sin hjälp (*RAÄ 10, Fornminnesregistret* 1985).

I dagsläget ägs den del av fastigheten Ölmstad 2:16, på vilken Kyrkröset är beläget, av en privatperson. Gravfältet vårdas efter direktiv från Länsstyrelsen i Jönköpings län.

Vid besök på gravfältet kan man misstänka att de östra delarna av grav nr 1 på Claessons gravfältskarta är täckta av odlingsstenar som sannolikt kommer från den intilliggande åkern. Claessons tolkning att östra delen av grav 1 skulle kunna utgöra ytterligare en grav under de påförda odlingsstenarna är inte helt osannolik. Ytmässigt finns det utrymme nog för en kvadratisk stensättning, liknande den som ligger intill (FIGUR 10 och 12).

I Claessons beskrivning från inventeringen av fornlämningar i Vista härad nämns en sägen som lär vara knuten till namnet Kyrkröset (Kugelberg & Claesson 1935).

Enligt en sägen i orten ämnade man en gång för länge sedan bygga en kyrka, där Kyrkröset nu ligger (nr 1). Vad som byggdes upp om dagarna, revs emellertid ned om nätterna. Därför uppgavs försöket, och för att finna en ny plats släpptes ett par oxar lösa och där de lade sig för att vila restes den nuvarande kyrkan. (Anm. man synes i byggen betrakta de fyrsidiga rösena som grunder till religiösa byggnader, "offerställen".)

(Kugelberg & Claesson 1935)

Vid en webbsökning i databasen Ortnamnregistret som är upplagd av SOFI, Institutet för språkliga folkminnen i Uppsala framkom en sökpost som behandlar namnet *Kyrkeröret*: <http://www.sofi.se>. Eftersom *Kyrkeröret* omnämns som ett stenrör på Ölmstads Södergård i Ölmstads socken, finns det inga tvivel om att sökposten avser namnet på det aktuella gravfältet (RAÄ 10) på moränkullen norr om undersökningsområdet.

Enligt uppgifter i databasen som bygger på en uppteckning från år 1938 av Stig Stjärne finns det en sägen om tvillingstutar som är kopplad till namnet.

Man släppte på denna plats två tvillingstutar och där de stannade skulle kyrkan byggas.

(SOFI; uppteckning av Stig Stjärne 1938)

Denna typ av sägner som ger en förklaring till hur något har kommit till stånd eller är inordnat är tämligen vanligt förekommande och brukar benämnas förklaringsäggen. Förklaringsäggen har uppstått som ett slags slutledningar grundade på de ofullständiga kunskaper som man har haft om det förflutna.

I fallet med Kyrkröset har sägnen alltså berättat hur kyrkan kom att få sin plats bestämd samt i viss mån även vad som föranlett att man släppte två oxar alternativt tvillingstutar lösa. Enligt folkloristen och författaren Bengt af Klintberg lär sägenmotivet ha kommit till Sverige från kontinenten. Dess stora spridning kan delvis bero på att äldre tiders fromma och bibelläsande allmoge har kunnat förknippa det med Gamla Testamentets skildring av hur den heliga arken återfördes till israeliterna dragen av två kor, som fick gå vart de ville (af Klintberg 2002:49). Skildringen som är nedtecknad i Första Samuëlsboken, kapitel 6, verserna 7–14, är hämtad ur senaste bibelöversättningen, Bibel 2000 (www.bibeln.se).

7. Nu skall ni ta en ny vagn och två kor som nyligen har kalvat och aldrig har gått under ett ok. Spänn dem för vagnen. Kalvarna skall ni ta ifrån dem och föra hem.

8. Ställ sedan Herrens ark på vagnen. Guldfigurerna som ni lämnar honom som gottgörelse skall ni lägga i ett skrin bredvid arken. Skicka så i väg den.

9. Men se noga efter: om arken tar vägen upp mot Bet-Shemesh, då är det Herren som har tillfogat oss allt detta elände. I annat fall vet vi att det inte är hans hand som har slagit oss. Allt har då hänt av en slump.

10. Filistéerna gjorde så. De tog två kor som nyligen hade kalvat och spände för vagnen men höll kvar deras kalvar hemma.

11. Sedan ställde de Herrens ark på vagnen och likaså skrinet med guldråttorna och avbildningarna av bölderna.

12. Korna gick raka vägen mot Bet-Shemesh utan att vika av åt vare sig höger eller vänster, och hela vägen råmade de. Filistéernas hövdingar följde efter dem ända till Bet-Shemeshs område.

13. Folket i staden höll just på att skörda vete nere i dalen. De tittade upp och fick se arken, och den synen gjorde dem glada.

14. Vagnen stannade vid en stor sten på den åker som tillhörde Josua, en av invånarna i Bet-Shemesh. De högg upp träet från vagnen och offrade korna som brännoffer åt Herren.

(*Bibeln*, Gamla Testamentet, 1 Sam, 6:7–14)

Förklaringsägner rörande kyrkans placering inleds ofta med att övernaturliga väsen nattetid river ned vad man byggt under dagen. Man förstår att man valt en olämplig plats och överlåter åt en högre makt att bestämma var kyrkan skall byggas. I sägnerna från mellersta och södra Sverige spänner man två tvillingoxar för den första byggstenen och låter dem gå vart de vill. Där de stannar, byggs kyrkan (af Klintberg 2002:49).

Om man granskar grav nr 1, det så kallade *Kyrkröset*, inser man att såväl formen på röset som mängden sten sannolikt har lockat till olika tolkningar (FIGUR 10 och 12). Den delvis avlånga formen liknar en stengrund som skulle kunna höra till en byggnad. Eventuellt kan den muntliga traderingen i bygden eller insikten om att det rör sig om ett gravfält ha föranlett besökaren att tro att byggnaden utgjort en tidig kyrka i Ölmstad. Vad man dock inte haft vetskap om, är att *Kyrkröset* utgör en eller två förhistoriska gravar som i likhet med de

intelligande gravarna hör till ett gravfält, vilket tillkommit redan under äldre järnålder.

Kyrkan i bygden har istället legat nästan två kilometer västerut och är av medeltida ursprung. Något byggnadsår för Ölmstads kyrka är dock inte känt, men de äldsta delarna av kyrkobyggnaden dateras till 1100-talet (Runer 2006:276). Kyrkan kan på stilmässig grund antas vara tillkommen vid samma tid. Dopfunten som tillhör kyrkans äldst bevarade föremål dateras till ca 1200, vilket skulle kunna ringa in tidpunkten för kyrkans tillblivelse (Larsson 2001:6).

Under år 2000 genomfördes en byggnadsarkeologisk undersökning med tillhörande murverksdokumentation av en nypåträffad sydportal i kyrkan. Enligt Kristina Jansson, arkeolog vid Jönköpings läns museum, som utförde dokumentationen skulle vissa iakttagelser kunna stödja en datering till 1100-talet (Larsson 2001).

Eftersom det inte har funnits två kyrkor inom Ölmstads socken och den kyrka som finns dateras ned till 1100-talet, kan vi konstatera att det således aldrig har legat någon kyrka eller kapell på den plats som benämns *Kyrkröset*. Namnet har sannolikt sitt ursprung i den förklaringsägen som är knuten till platsen, och som även förekommer på fler ställen i Sverige.

En bidragande faktor till att en sägen om kyrkans placering i bygden uppstod och kom att knytas till just gravfältet på moränkullen skulle eventuellt kunna sökas i verkningarna av storskiftets genomförande. Enligt uppgifter på storskifteskartan från 1774 över Ölmstad hamnade sannolikt en del av kyrkans ägor nedanför moränkullen. På platsen har ett antal ängstegar legat, av vilka några kallades "Kyrkoskiften" (Vestbö-Franzén, muntligt meddelande mars 2006). En plausibel tolkning skulle kunna vara att behovet av att förklara stenbumlingarna på moränhöjden jämte närheten till kyrkans skiftade mark därmed har lett fram till just sägen om *Kyrkröset*.

Bland pergament och sigill

Vid en webbsökning i Riksarkivets huvudkartotek över medeltidsbrev, kallat *Diplomatarium Suecanum* (Svenskt Diplomatarium), framkom ett antal dokument, där ortnamnet Ölmstad omnämns: <http://www.ra.se/ra/diplomat.html>.

Det äldst bevarade dokumentet i kartoteket som omnämner Ölmstad är daterat i augusti 1296 och adresserat från kung Birger till alla invånare i Ölmstads och Skärstads socknar, '*Omnibus ylmstadhe & scherdestade parochias inhabitantibus*', med en befallning att de ska samla och dela upp sin allmänningskog i tre lika stora delar. En tredjedel av skogen hörde nämligen genom kunglig donation till gården Alboga som ligger i norra delen av Ölmstad. Befallningen hade föränletts av en begäran från ärkedjåknen Sune i Linköping som var ägare till gården.

Dokumentet är skrivet på latin och återges i sin helhet nedan (*Diplomatarium Suecanum*, DS 1175). Redan i inledningen av brevet anges avsändaren med frasen 'Birgerus dei gracia Sweorum gothorumque Rex', vilket ordagrant blir 'Birger, svears och göters kung av guds nåde'.

Enligt dåtida diplomatisk formalia inleddes ofta medeltida brev med en hälsnings- och välgångsfras, vilket även gäller detta dokument. I de latinska texterna används vanligen ordet *salutem*, förstärkt med till exempel *in Domino sempiternam*, som skulle kunna översättas med evig hälsning i Herren.

"Birgerus dei gracia Sweorum gothorumque Rex Omnibus ylmstadhe & schærdæstade parochias inhabitantibus Salutem in domino sempiternam. Constitutus in presencia nostra Dilectus nobis clericus noster dominus Suno Archidiaconus Lincopensis petiuit a nobis ut vobis per litteras nostras mandarem quod tertia pars communitatis silue vestre tam inculte quam in culturam redacte pertinens gracia donacionis regie ad curiam suam arbugha per se ad vnam partem silue assignaretur eidem Nos igitur iustis suis precibus attendentes vobis districte precipiendo mandamus quatinus ipsam communitatem infra spacium vnus mensis postquam ab eo uel ab eius certo procuratore secum presentes litteras deferente requisiti fueritis in tres partes equales diuidere studeatis jta quod archidiaconus siue suus procurator opcionem habeat vnam partem de hiis tribus quamcunque uoluerit eligendi datum anno dominij M^oCC^oXCVI Jn crastino post Bartholomei apostoli."

(*Diplomatarium Suecanum*, DS 1175)

Från samma dag finns ytterligare ett dokument bevarat som berör samma ärende (*Diplomatarium Suecanum*, DS 1175). Avsändaren är i detta fall marsken Tyrgils Knutsson, som med hänvisning till kungens befallning uppmanar alla invånarna i Ölmstads och Skärstads socken att företa omnämnda delning av allmänningsskogen. I Knutssons dokument har sockennamnen dock stavats något annorlunda 'omnibus ylmstade & scherdestede parochias inhabitantibus'.

Nästa gång Ölmstad figurerar i de medeltida dokumenten, rör det sig om ett bevarat testamente som utfärdades 27 mars 1336 i Ljunga av en person vid namn Gudvast Bosson. Enligt uppgifter i dokumentet testamenterar Gudvast Bosson pengar och gåvor till flera kyrkor däribland kyrkan i Ölmstad, 'Ecclesie, ølmstathum' (*Diplomatarium Suecanum*, DS 3208).

Några år senare föreligger ytterligare en variant av hur ortnamnet kunde skrivas, i det här fallet Ölmstads socken, 'parochia ølmstadhæ'. Stavningen förekommer i ett dokument från juli 1344 som reglerar en gåva från kung Magnus till en riddare vid namn Nils Turesson och hans arvingar. Gåvan utgjordes av ett gods i Udderyd som är beläget i Ölmstads socken. Dokumentet har varit förseglat med ett kungligt sigill, av vilket det endast finns ett fragment kvar (*Diplomatarium Suecanum*, DS 3804).

Nedan redovisas ett antal varianter av stavning när det gäller ortnamnet Ölmstad, såsom det förekommer i de äldst bevarade dokumenten från slutet av 1200-talet fram till början av 1400-talet.

De olika stavningarna kan delvis förklaras med att det förhärskande myndighetsspråket var latin. I dokumenten förekommer tappra försök att passa in ortnamnet språkligt i de latinska kasusböjningarna. I äldre tider varierade stavningen dessutom ganska mycket. Från gång till annan kunde man till och med stava sitt eget namn på olika sätt. Det är först under 1800-talet som vi kan tala om en ortografi, rättskrivning.

De redovisade stavningarna är huvudsakligen hämtade ur *Diplomatarium Suecanum* (DS-nummer), men i tre fall är källan Ramm 1883 respektive Styffe 1911.

Årtal	Stavning	Källa
1296	<i>ylmstadbe</i>	DS 1175
1296	<i>ylmstade</i>	DS 1176
1336	<i>ølmstathum</i>	DS 3208
1344	<i>ølmstadbe</i>	DS 3804
1348	<i>Ølmstadhum</i>	DS 4288
1367	<i>ølmstadhum</i>	DS 7545
1389	<i>ylmistadha</i>	Perg 2440; Ramm 1883:17
1400	<i>Ölmstada</i>	Perg 3905; Ramm 1883:17
1405	<i>Ølmstadha</i>	DS 621
1430	<i>Ölmstadha</i>	Styffe 1911:216

Ölmstad i det äldre kartmaterialet

av *FD Aadel Vestbö-Franzén, Jönköpings läns museum*

Vista härad

Vista härad sträcker sig längs med Vätterns östra strand och ca två mil in i landet. Visingsö i Vättern hör ävenledes till Vista härad. I norr gränsar Vista härad till de östgötska slättbygderna i Lysings härad och kulturgeografiskt kan Vista härad tolkas som en del av Östergötland, snarare än som en del av Småland. Detta beror på topografiska och naturgeografiska förutsättningar som har gett upphov till liknande strukturer som i Östergötlands slättbygder med avseende på odlingspraxis och bebyggelsestruktur.

En genomgång av odlingsystemen i norra delen av Jönköpings län utifrån 1600-talskällor visar att tvåsäde var det helt dominerande odlingssystemet i Vistasocknarna: Ölmstad, Skärstad och Gränna samt på Visingsö. Enstaka mindre gårdar i socknarnas mer skogsklädda delar kunde dock praktisera en- eller tresäde (Vestbö-Franzén 2004, bland annat fig 3.12 a, s 64).

Likaledes finns ett större inslag av radbyar i Vista härad än inom de övriga smålandshäraderna. Radbyar återfinns även inom delar av Kalmar län och på Öland. Troligen hörde Vista under medeltid till solskiftesområdet, där odlingsmarken var reglerade enligt solskiftets principer och bebyggelsen lagd i laga läge (Helmfrid 1962; Sporrang 1985).

Ölmstad 1774 och 1849

Storskifteskartan från 1774 återfinns i dag endast som ett tämligen slitet koncept vid lantmäterikontoret i Jönköping, men uppvisar icke desto mindre en hel del intressanta strukturer. Den reglerade bytomten låg vid denna tid ca 400 m öster om kyrkan. Hägnadsstrukturen har varit svår att följa eftersom linjeelementen i kartan på vissa ställen är mycket otydliga, men det förefaller som om åkermarken är fördelad i tre snarare än i två gårdar.

Detta kan antyda att byn vid 1700-talets slut praktiserade tresäde. Kulturgeografen Christer Persson har med exempel från östra Småland belyst byar som svänger från två- till tresäde och tillbaka årtiondena före laga-skifte. Det var således inget ovanligt under denna tid och bör knytas till den ökade marknadsintegrering som skedde av jordbruksprodukter kring sekelskiftet 1800. Att snabbt kunna ändra från vågrödor till höstgrödor eller tillbaka blev viktigt. Trädans betydelse som betesresurs minskade även genom till exempel klöver och så småningom vallodling (Persson 1992).

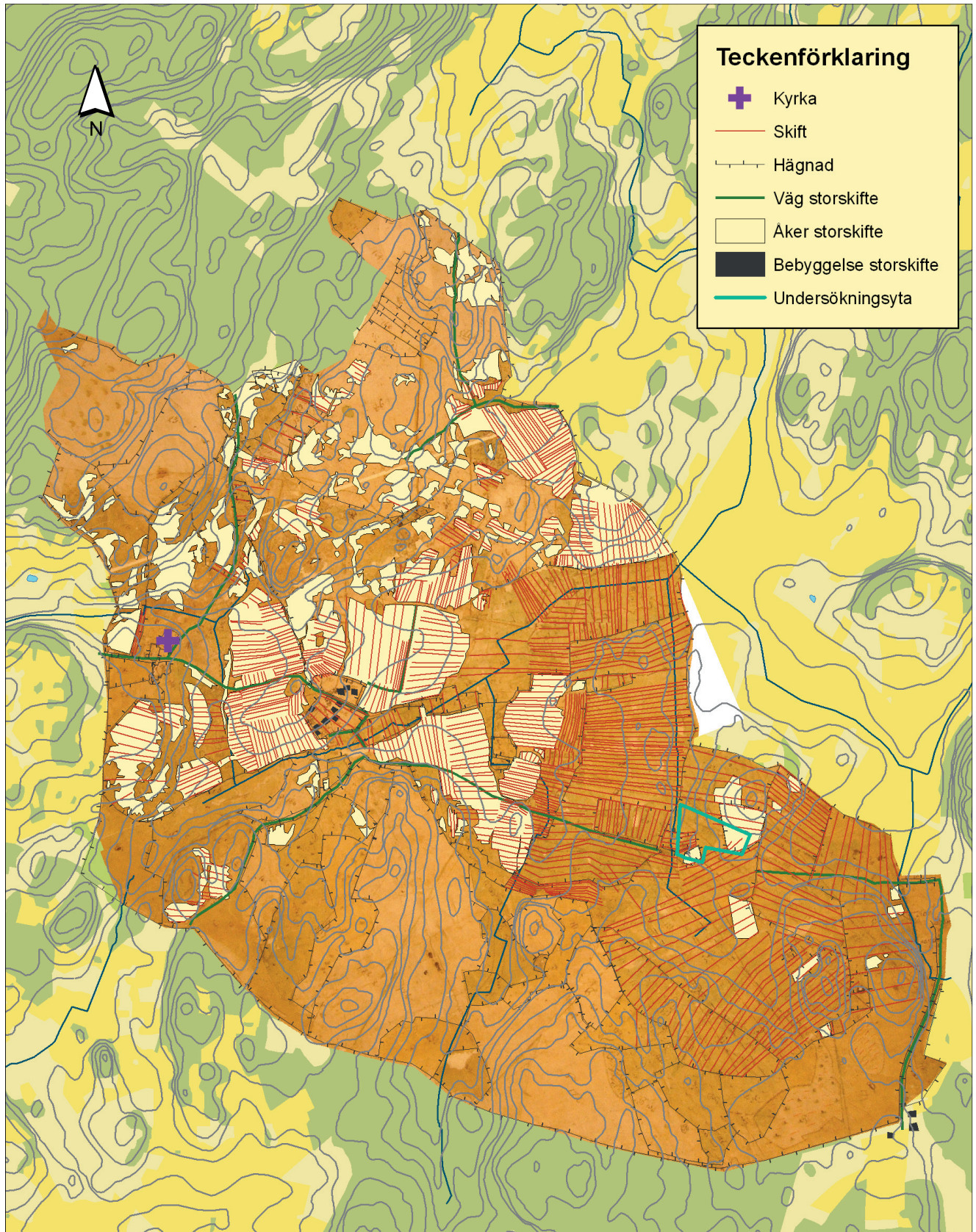
Ölmstad by praktiserade dock tvåsäde år 1707 då detta anges i Ölmstads sockens tiondesättningslängder (Landsarkivet i Vadstena GII e1).

Storskifteskartan visar hur större delen av byns inägor var indelad i hundratals kortare eller längre skift som varierade i bredd mellan ca 5 och 50 m. Det får förmodas att de långsmala skiften speglar ett genomfört solskifte i åker och äng. Själva solskiftesuppdelningen har troligen inte tillkommit vid en och samma tidpunkt, utan nya åkerytor och ängar har successivt tagit upp och solskiftats mellan byns gårdar. Vidare kan man anta att den del av inägorna som saknar solskiftesuppdelning är yngre och speglar nyodlingar som successivt kommit att inlemmas med byns övriga odlingsmark. Tyvärr ger storskifteskartan ingen information om tegarnas ägomönster före storskiftet, utan kartan visar enbart de ägoförhållandena som kom att gälla efter det genomförda storskiftet.

Vid storskiftet låg den berörda undersökningsytan strax intill och norr om den väg som löper från öster och västerut mot kyrkbyn, en vägsträckning som till en del överensstämmer med dagens väg. Området är år 1774 betecknat som ängsgärde, men i "Storängen" fanns även ett inslag av små uppodlade ytor som helt enkelt benämns "Åkerlyckor". Ängen intill och omkring undersökningsytan betecknas som: "Stora och Lilla Krokskiften, små humpar och dammspjäll. Hårdvall." Intill låg ytterligare en samling ängstegar med olika namn: "Kyrkoskiften, Rännareskiften, Tuvaskiften, Smalskiften, Spjäll, Broängar och Tvärspjäll. Tuvig hårdvall".

Namnet Kyrkoskiften bör troligen kopplas ihop med den förklaringssågen som förknippas med namnet *Kyrkröset*, ett gravfält från äldre järnålder och som idag är fornlämning RAÄ 10.

Det är uppenbart att orden skift, spjäll och humpar är beteckningar på de långsmala ängstegar som lantmätaren har redovisat i

FIGUR 13. Utsnitt ur digitala Fastighetskartan, motsvarande Ekonomiska kartans blad Ölmsstad 7E 4d. Till kartan har fogats en georefererad storskifteskarta från 1774 (Akt 18, Ölmsstad). Skala 1:10 000.

kartan. På marken bör dessa tegar ha avgränsats gentemot varandra genom att grässvålar lämnades kvar i en remsa mellan ändstenarna vid slätter, eller genom svagt tecknade diken.

Laga skifte blev en långdragen process i Ölmstad. Tre försök skedde innan ett skifte slutligen kunde fastställas, vilket resulterade i fyra tjocka volymer i Ölmstads lagaskiftesakt på lantmäteriet i Jönköping. Dessa handlingar har stor kunskapspotential och en noggrannare genomgång rörande skiftesförsöken skulle kunna ge ytterligare viktig information.

När laga skiftet så småningom genomfördes hade redan ett antal gårdar flyttat ut från bytomten och denna hade odlats upp till åker. Gårdarna var således etablerade på nya tomter, när karteringen skedde. Eftersom vi vet mellan vilka år processen startade och avslutades finns i Ölmstadmaterialet en möjlighet att följa processen från planerad utflyttning till faktisk utflyttning och återuppbyggandet av gårdarna. Hur lång tid detta i verkligheten tog vet vi dock inte.

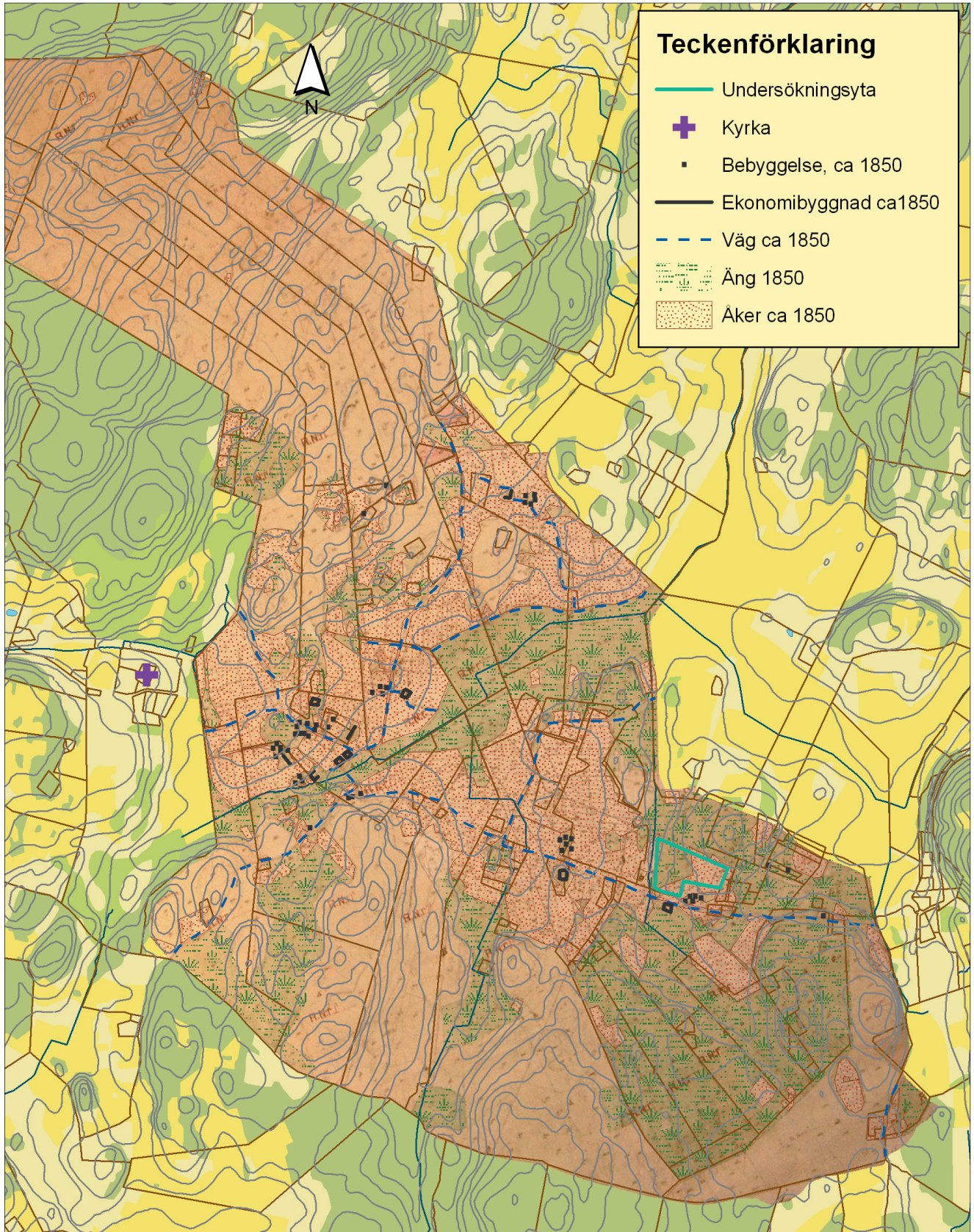
Åkermarkens areal ökade markant mellan 1774 och 1849. Detta skedde genom uppodling av ängsmarken mellan 1774 års åker och undersökningsytan. År 1849 dominerades undersökningsytan av en större åkeryta som sträckte sig från vägen och upp mot Kyrkröset. Denna åker var i sin tur skild från den i väster nyuppodlade sammanhängande åkern genom ett litet vattendrag. Strax intill och öster om planområdet fanns gårdsbebyggelsen till en utflyttad gårdsbebyggelse, kallad Mellangården. Mitt emot Mellangården, söder om landsvägen fanns en större ekonomibyggnad.

Laga skifte kom att påverka bebyggelsebilden i Ölmstad by på ett genomgripande sätt. År 1849 fanns fortfarande ett par gårdar kvar på bytomten men de flesta hade flyttat ut, några till lägen nära den äldre bytomten, några, som Mellangården, till mer avlägsna lägen. Prästgårdens mark hade skiftats ut från byn, eftersom prästgård och kyrka år 1849 ligger utanför kartbilden.

Omorganisationen av ägandestrukturerna vid laga skifte ledde till att byterritoriet delades upp i en mängd blockformiga och långsmala skiften. Särskilt i norr ser man tydligt hur gårdarna i byn har delat upp utmarken i långsmala skiften. Skiftstrukturen är ungefär den samma som på dagens ekonomiska karta om man undantar de centrala delarna av byn, där sentida tomtdelningar och andra mindre skiftesförrättningar gjort ägobilden mer tilltrasslad.

En intressant detalj är de många diken i åkermark som redovisas på lagaskifteskartan. Dessa diken överensstämmer på flera ställen helt med solskiftets indelning från storskiftet. Det är troligt att diken i åkermarken lades, där man redan hade tegmarkeringar i form av de grunda diken som hade bildats i de välvda åkertegarnas ”dalar”.

Både 1774 och 1849 fanns en bred zon bestående av sankare ängsmark mellan de nordliga och sydliga åkerområdena i Ölmstads by. Ängen låg som en kil i VSV–ONO riktning och delade upp byn i en sydlig och en nordlig del.

FIGUR 14. Utsnitt ur digitala Fastighetskartan, motsvarande Ekonomiska kartans blad Ölmstad 7E 4d. Till kartan har fogats en georefererad lagaskifteskarta från 1849 (Akt E 139-46:4. A. J. Engström). Skala 1:10 000.

Strax norr om ängen, i en sydsluttning ner mot de sankare områdena låg bytomten. Vägen genom byn måste således ha gått över en spång eller upp mot byn, med fortsättning sedan genom bytomten och vidare åt väster mot kyrkan.

I och med laga skifte förlorade bytomten sin centrala funktion och utflyttningen accelererade. I dag är Skattegården den enda gård som fortfarande ligger i anslutning till den gamla bytomten. Större delen av bytomten var uppodlad till åker redan när lagaskifteskartan upprättades och området uppfyller i dag kriterierna för fast fornlämning. I dag finns inget av den breda ängsmarkskilen kvar, utan denna mark har odlats upp och på Ekonomiska kartan från 1950 domineras hela landskapsrummet kring centrala Ölmstad av åker.

I dag finns mycket lite kvar av det landskap som förmedlas i de äldre kartorna. Ölmstad är ett landskap, där tyngdpunkten har förskjutits. Det mest påtagliga är dagens vägkorsning, där två vägar möts som inte har någon som helst anknytning till det äldre vägnät som funnits i bygden. Vägen har blivit en barriär och ett element som, om man kommer söderifrån, leder oss in i Ölmstaddalen från fel håll. Det villasamhälle som växt upp kring vägkorsningen har ingen som helst rumslig anknytning till det sockencentrum som fanns några hundra meter åt väster.

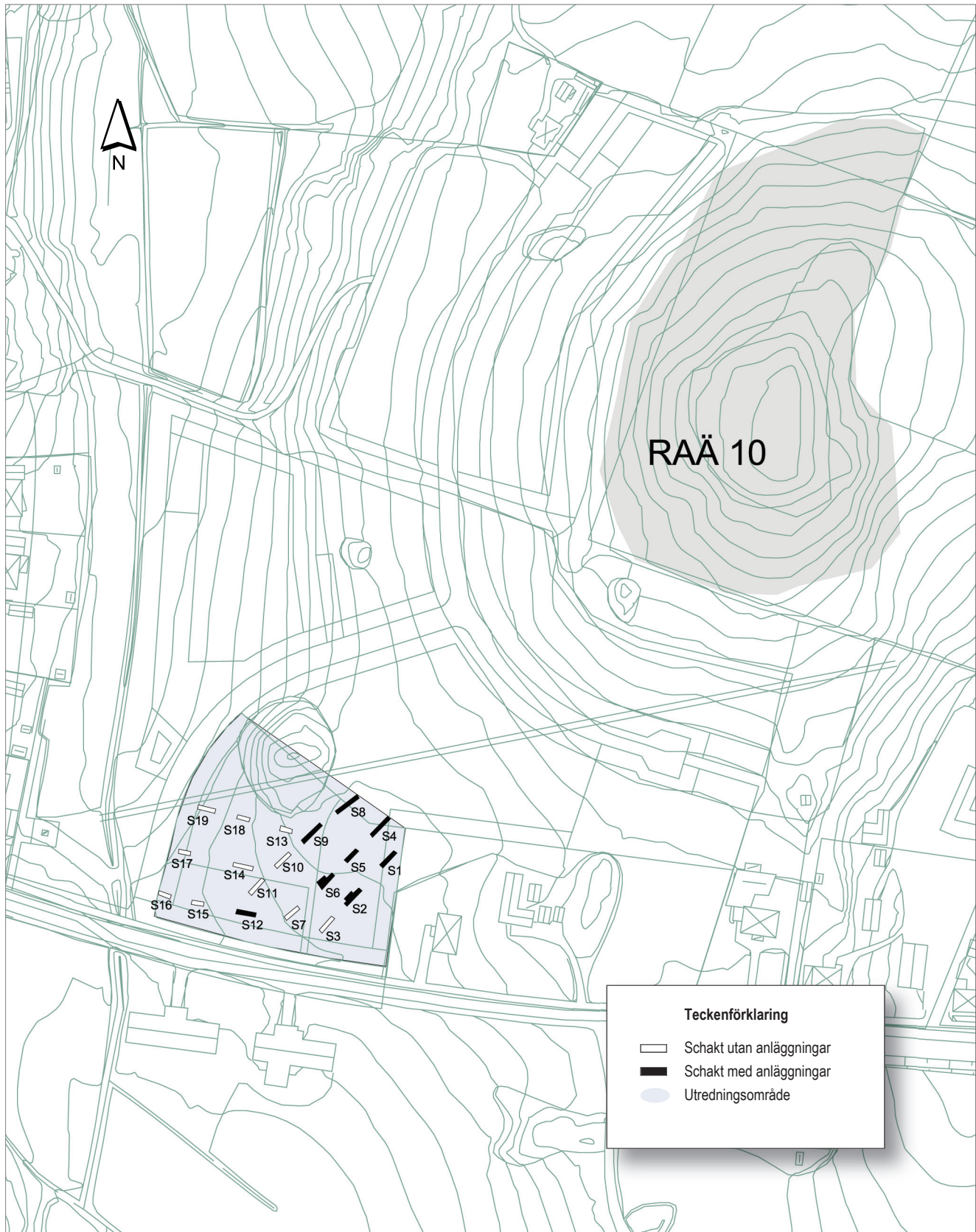
De vidsträckta öppna odling- och betesmarkerna är mestadels ett resultat av utdikningsprojekt och uppodling under sent 1800- och tidigt 1900-tal.

Georeferering av kartorna

Storskifteskartan och lagaskifteskartan har behandlats i ArcView 9.1. Georefereringen har gjorts utifrån digitala foton av kartorna, eftersom ingen av dem ännu är sökbar via lantmäteriets Arkivsök. Framför allt storskifteskartan var svår att georeferera och vissa detaljer kring vägdragning, hägnadsdragning och den redovisade solskiftesdelningen var utsuddade i konceptet, varför en del av tolkningen har gjorts med hänsyn till kartans linjeelement. På storskifteskartan är det framför allt hägnadssystem och solskiftesdelningen som jag har försökt att lyfta fram. Ängsmark har inte tagits med som ett eget tema, eftersom ängen är tämligen tydligt markerad i den underliggande kartan.

På lagaskifteskartan har åker- och ängsmark markerats för att åskådliggöra den ängskil som går mellan byns två sammanhängande åkerområden i norr och söder. Här har inga hägnader tagits med, dels eftersom de utgör ett överskådligt myller, dels för att de har varit svåra att följa i den avfotograferade kartan. Inte heller har diken i åkermark tagits med. Den kunskap jag velat lyfta fram har varit hur ny ägostruktur genom storskifte och laga skifte har påverkat gårdarnas nya lägen, den uppodlade bytomten samt åkermarkens

ökning. Ägostrukturen har tagits från fastighetskartans gränsredovisning och stämmer således inte helt inom lagaskifteskartans centrala delar, där en del av ägostrukturen förändrats i nyare tid.

FIGUR 15. Utsnitt ur primärkartan, Jönköpings kommun. Kartan visar samtliga upptagna schakt vid utredningen på Edvardssons tomt. Skala 1:2 000.

Utredningen på Edvardssons tomt

Bakgrund

Den första insatsen gjorde Jönköpings läns museum i början av september 2000 i form av en särskild arkeologisk utredning som avsåg den södra delen av fastigheten, det vill säga den del som ligger närmast utmed Bunnvägen (dnr 289/00; FIGUR 2 och 15). Uppdragsgivare var byggfirman Edvardssons Bygg & Material AB, som hade för avsikt att bygga bostäder som skulle vara särskilt anpassade för äldre.

Målsättning

Den antikvariska målsättningen med den arkeologiska utredningen var att i enlighet med 2 kapitlet 11§ i Lagen (1988:950) om kulturminnen m m klargöra om tidigare icke känd fornlämning förekom inom berörd del av fastigheten Ölmstad 2:16 samt avgöra om effekterna av den planerade exploateringen skulle kunna komma att beröra eventuellt påträffad fornlämning.

Metod

Inledningsvis besiktigades hela utredningsområdet för att utröna om det förekom några synliga lämningar ovan mark. I samband härmed noterades de terränglägen, där fornlämning primärt bedömdes kunna finnas dold under markytan. Val av terrängläge styrdes bland annat av topografin i området.

Därefter upptogs med grävmaskin ett antal sökschakt, vilka förlades till noterade terränglägen. Schakten grävdes skiktvis från torvlagernivå ned till anläggningsförande nivå, varvid även innehållet i matjordslagret undersöktes. I samband med schaktningen rensades de upptagna schaktytorna med handredskap. Ett antal djupschakt upptogs i syfte att klargöra om eventuella överlagrade lämningar förekom inom området. Djupschaktningen genomfördes i tidigt skede under utredningen för att klargöra de stratigrafiska förhållandena. Samtliga schakt och anläggningar dokumenterades och mättes in med totalstation. På länsstyrelsens begäran har i detta skede även kolprov samlats in och ¹⁴C-analyserats.

Kunskapsläge efter inventering

Vid den inledande besiktningen konstaterades att goda topografiska förutsättningar fanns för att det inom det 0,5 ha stora exploateringsområdet kunde förekomma lämningar av antikvariskt intresse (FIGUR 15).

Schaktbeskrivning och resultat

Vid utredningen upptogs 19 sökschakt, till en sammanlagd längd av nästan 128 löpmeter inom exploateringsytan (FIGUR 15). Schaktens bredd varierade mellan 1,70 och 3,20 meter, medan schaktlängden

pendlade mellan 4,40 och 9,90 meter. Djupet varierade i normalfallet mellan 0,40 och 0,70 meter. Några iakttagelser av överlagrade boplatslämningar kunde dock inte göras i de djupschakt, vilka upptogs ställvis ned till nästan tre meters djup.

Det övre lagret i schakten bestod av ett mellan ca 0,10 och 0,20 meter tjockt skikt av matjord, vilket följdes av ett mer än 0,20–0,50 m tjockt lager med lera alternativt lera med inslag av silt. Lagerföljden var med några få undantag i stort sett densamma inom hela exploateringsområdet.

Sammanlagt framkom 10 anläggningar, varav en utgick som recent nedgrävning. Anläggningarna som utgjordes av tre härdar, en kokgrop, ett stenscott stolphål samt fem nedgrävningar framkom huvudsakligen inom nordöstra delen av undersökningssytan (FIGUR 15–17; bilaga 4). Inga fynd påträffades vid utredningen.

I enlighet med länsstyrelsens önskemål samlades träkol in för ¹⁴C-datering redan i utredningsskedet. Kolprovet togs i en härd som var centralt belägen inom ytan (A6). Träkolsfragmenten har analyserats och resultatet visar att härden med drygt 95 % säkerhet brann någon gång mellan 420 och 40 f Kr (bilaga 7).

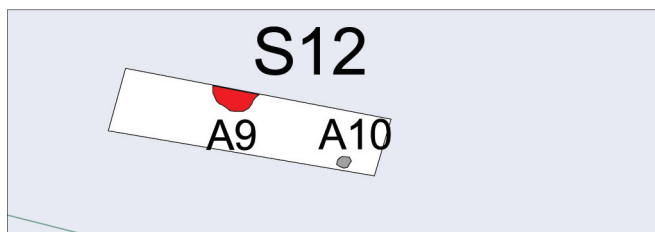
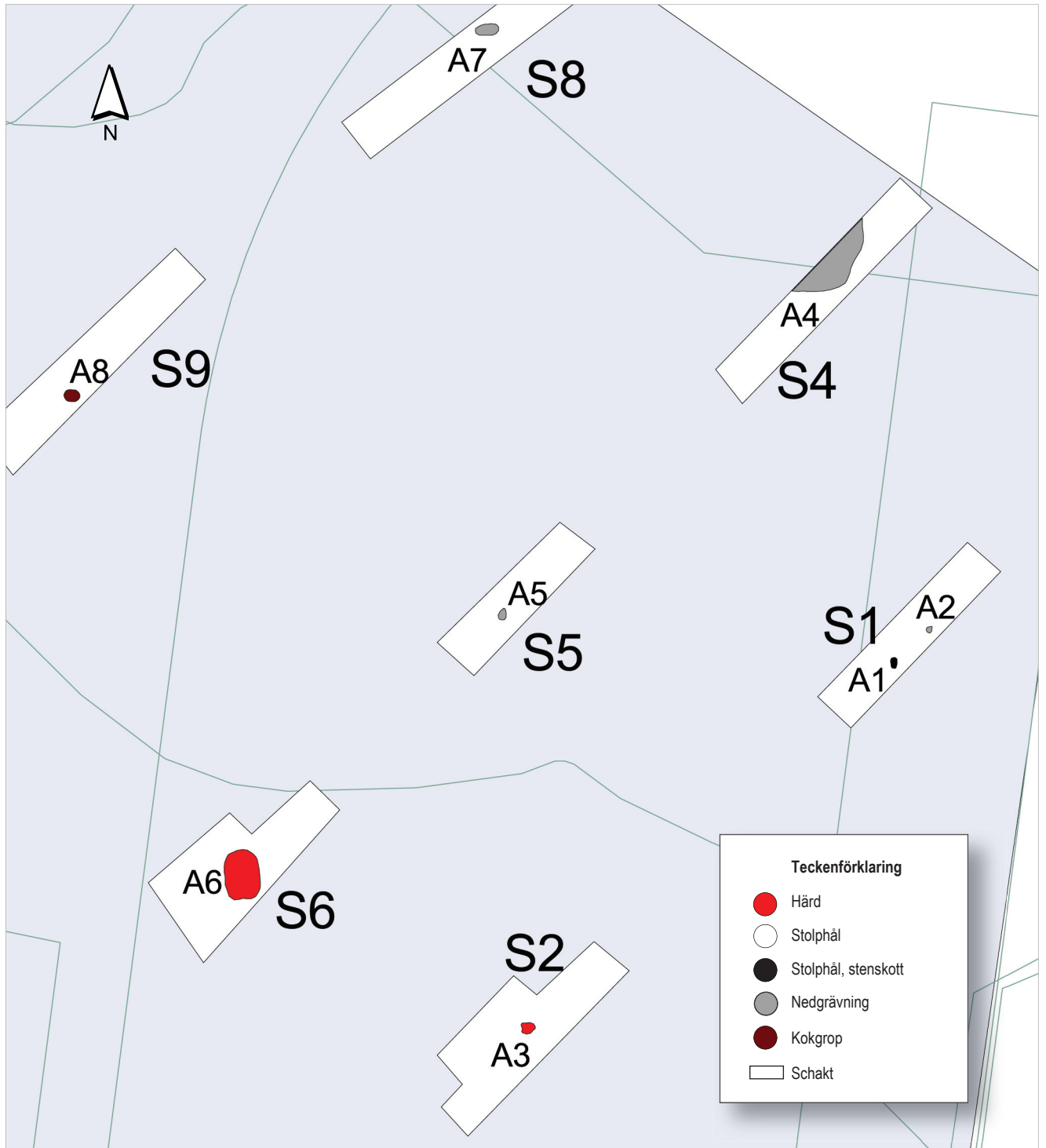
Sammanfattning

Vid utredningen framkom ett antal lämningar, vilka tolkades som spår efter förhistoriska boplotsaktiviteter. Lämningarna som bestod av härdar, nedgrävningar, stolphål samt en kokgrop, utgör sannolikt del av ett större förhistoriskt boplotsområde. Dateringen av en härd inom utredningsområdet visar att boplotsaktiviteterna har ägt rum under förromersk järnålder. Inga sammanhängande konstruktioner som exempelvis delar av långhus kunde noteras i utredningsskedet.

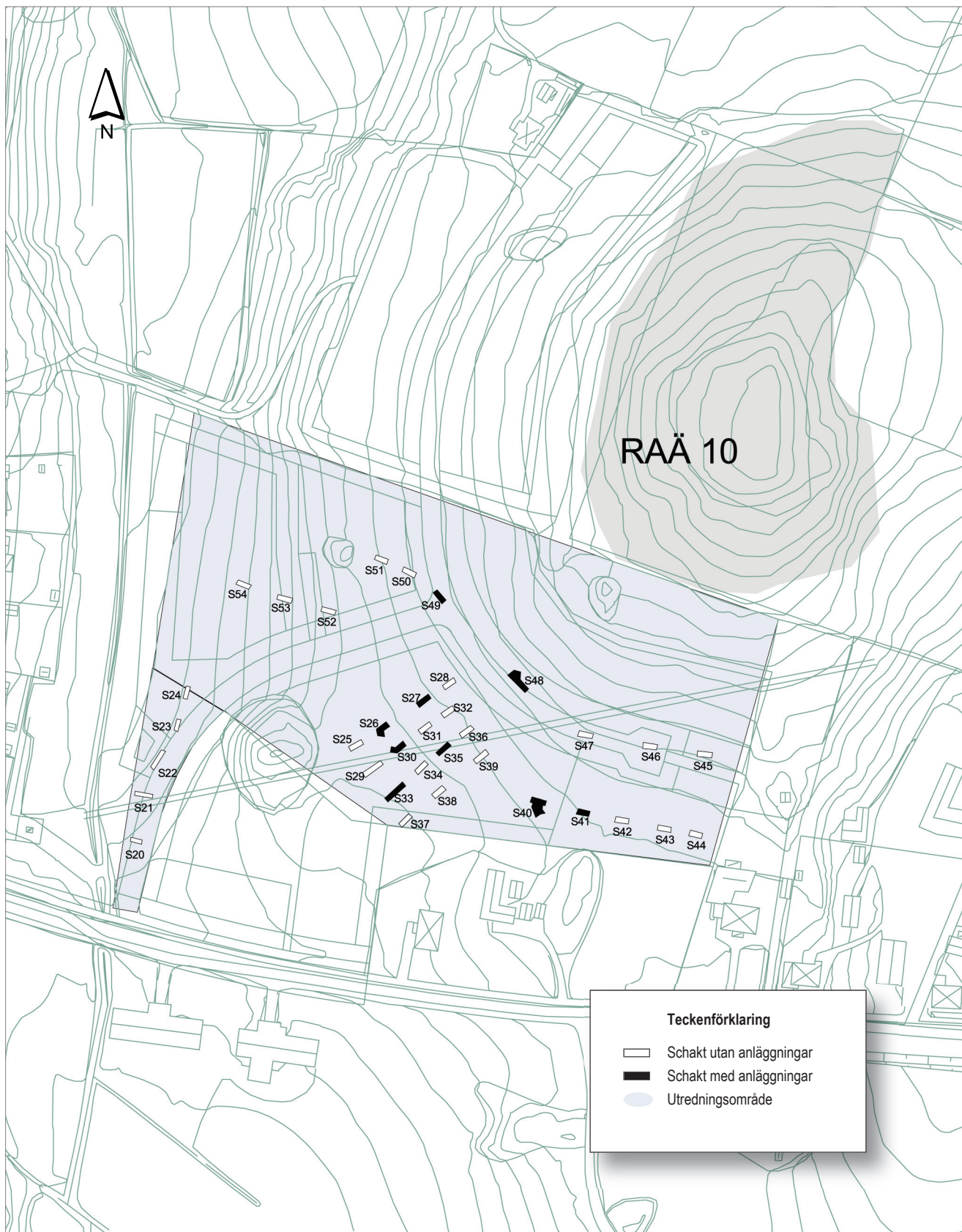
Förslag till åtgärder

Om uppdragsgivarens planer på exploatering inom området för bostadsändamål kvarstår, förordar Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning för att avgränsa och närmare karakterisera boplotsytan. Vidare skulle en arkeologisk insats kunna påvisa delar av eventuella huskonstruktioner samt klargöra tidsdjupet ytterligare hos de påträffade boplotsaktiviteterna.

De arkeologiska resultaten utgör underlag för länsstyrelsens prövning av att ge exploitören tillstånd att rubba, ändra eller ta bort en fornlämning. Innan länsstyrelsen prövar en ansökan, får den besluta om ytterligare undersökningar. Beträffande Ölmstad 2:16 är det Länsstyrelsen i Jönköpings län som fattar beslut i ärendet.

FIGUR 16 OCH 17. Utsnitt ur primärkartan, Jönköpings kommun. Plan över de anläggningar som påträffades i schakt S1, S2, S4-S6, S8, S9. Schaktens placering inom undersökningsytan redovisas i FIGUR 15. Skala 1:200.

FIGUR 18. Utsnitt ur primärkartan, Jönköpings kommun. Kartan visar samtliga upptagna schakt vid utredningen inom kommunens mark. Skala 1:2 000.

Utredningen på kommunens tomt

Bakgrund

Samtidigt som Edvardssons Bygg & Material AB hade planer på att bygga bostäder inom den södra delen av Ölmostad 2:16 förelåg exploateringsplaner hos Jönköpings kommun avseende den norra delen av fastigheten. Här ville kommunen låta uppföra villabebyggelse i direkt anslutning till byggfirmans tomt. På uppdrag av Fastighetsavdelningen på Tekniska kontoret vid Jönköpings kommun utförde Jönköpings läns museum under andra delen av september 2000 en särskild arkeologisk utredning även inom kommunens mark (dnr 180/00; FIGUR 2 och 18).

Målsättning

Den antikvariska målsättningen med den arkeologiska utredningen var att i enlighet med 2 kapitlet 11§ i Lagen (1988:950) om kulturminnen m m klargöra om tidigare icke känd fornlämning förekom inom berörd del av fastigheten Ölmostad 2:16 samt avgöra om effekterna av den planerade exploateringen skulle kunna komma att beröra eventuellt påträffad fornlämning.

Metod

Inledningsvis besiktigades hela utredningsområdet för att utröna om det förekom några synliga lämningar ovan mark. I samband härmed noterades de terränglägen, där fornlämning primärt bedömdes kunna finnas dold under markytan. Val av terrängläge styrdes bland annat av topografin i området.

Därefter upptogs med grävmaskin ett antal sökschakt, vilka förlades till noterade terränglägen. Schakten grävdes skiktvis från torvlagernivå ned till anläggningsförande nivå, varvid även innehållet i matjordslagret undersöktes. I samband med schaktningen rensades de upptagna schaktytorna med handredskap. Ett antal djupschakt upptogs i syfte att klargöra om eventuella överlagrade lämningar förekom inom området. Djupschaktningen genomfördes i tidigt skede under utredningen för att klargöra de stratigrafiska förhållandena. Samtliga schakt och anläggningar dokumenterades och mättes in med totalstation. På länsstyrelsens begäran har i detta skede även kolprov samlats in och ¹⁴C-analyserats.

Kunskapsläge efter inventering

Vid den inledande besiktningen konstaterades att goda topografiska förutsättningar fanns för att det inom det nästan 2,4 ha stora exploateringsområdet kunde förekomma lämningar av antikvariskt intresse (FIGUR 18).

Schaktbeskrivning och resultat

Vid utredningen upptogs 35 sökschakt, till en sammanlagd längd av nästan 197 löpmeter inom exploateringsytan (FIGUR 18). Schaktens bredd varierade mellan 1,60 och 6,50 meter, medan schaktlängden pendlade mellan 4,50 och 8,80 meter. Djupet varierade i normalfallet mellan 0,40 och 0,60 meter. Några iakttagelser av överlagrade boplatsslämningar kunde dock inte göras i de djupschakt, vilka upptogs ställvis ned till nästan tre meters djup.

Det övre lagret i schakten bestod av ett mellan ca 0,10 och 0,20 meter tjockt skikt av matjord, vilket följdes av ett mer än 0,20–0,50 m tjockt lager med lera alternativt lera med inslag av silt. Lagerföljden var med några få undantag i stort sett densamma inom hela exploateringsområdet.

Sammanlagt framkom 15 anläggningar, vilka utgjordes av åtta härdar, två nedgrävningar samt fem stolphål, varav 3 var stenskodda (FIGUR 22–24; bilaga 5). Anläggningarna framkom huvudsakligen inom mellersta delen av undersökningsytan. Inga fynd påträffades vid utredningen.

I enlighet med länsstyrelsens önskemål samlades träkol in för ¹⁴C-datering redan i utredningsskedet. Kolproverna togs i tre härdar som var belägna i olika delar av utredningsområdet för att erhålla ett brett kunskapsunderlag. Följande härdar provtogs: A11, A18 och A24. Träkolsfragmenten har analyserats och resultaten visar att den äldsta härden (A11) med drygt 95 % säkerhet brann någon gång mellan 360 och 40 f.Kr. De två yngre härdarna anlades under periodavsnittet yngre förromersk–äldre romersk järnålder respektive under romersk järnålder (A24 och A18; bilaga 7).

En viss rumslig förskjutning kan anas i området utifrån de tre dateringar som gjorts i samband med utredningen på kommunens mark. Beaktar man även ¹⁴C-dateringen av en härd som framkom vid utredningen på den intilliggande tomten, framtonar en viss utvecklingstendens. Ju yngre daterad härd, desto längre österut alternativt norrut är den belägen. Om denna iakttagelse endast är ett resultat av undersökningstekniska omständigheter, får kommande arkeologiska undersökningar utröna.

Sammanfattning

De anläggningar som framkom vid utredningen utgör sannolikt delar av ett större förhistoriskt boplatssområde. Resultaten från utredningen av denna och den intilliggande tomten pekar på att hela ytan från Bunnvägen upp mot gravfältet på moränhöjden (RAÄ 10) förmodligen utgör ett sammanhållet boplatssområde.

Dateringen av ett antal härdar inom utredningsområdet visar att boplotsaktiviteterna har ägt rum under större delen av förromersk och romersk järnålder. En viss rumslig förskjutning i östlig respektive nordlig riktning har noterats när det gäller dateringen av påträffade härdar.

FIGUR 19-21. Bilden överst till vänster är tagen i samband med undersökningen av en härd (A11) i schakt S26. I bakgrunden syns ett impediment som är beläget i västra delen av undersökningssytan. På bilden till höger syns ett par av de härdar (A19, A20, A21) som framkom i schakt S40. I bakgrunden syns uthuset till Mellangården, vilka revs vid uppförandet av de nya husen. Nederst är en bild på samma schakt (S40) men med utsikt upp mot moränhöjden, där ett gravfält från äldre järnålder är beläget (RAÄ 10). Foto: Håkan Hylén.

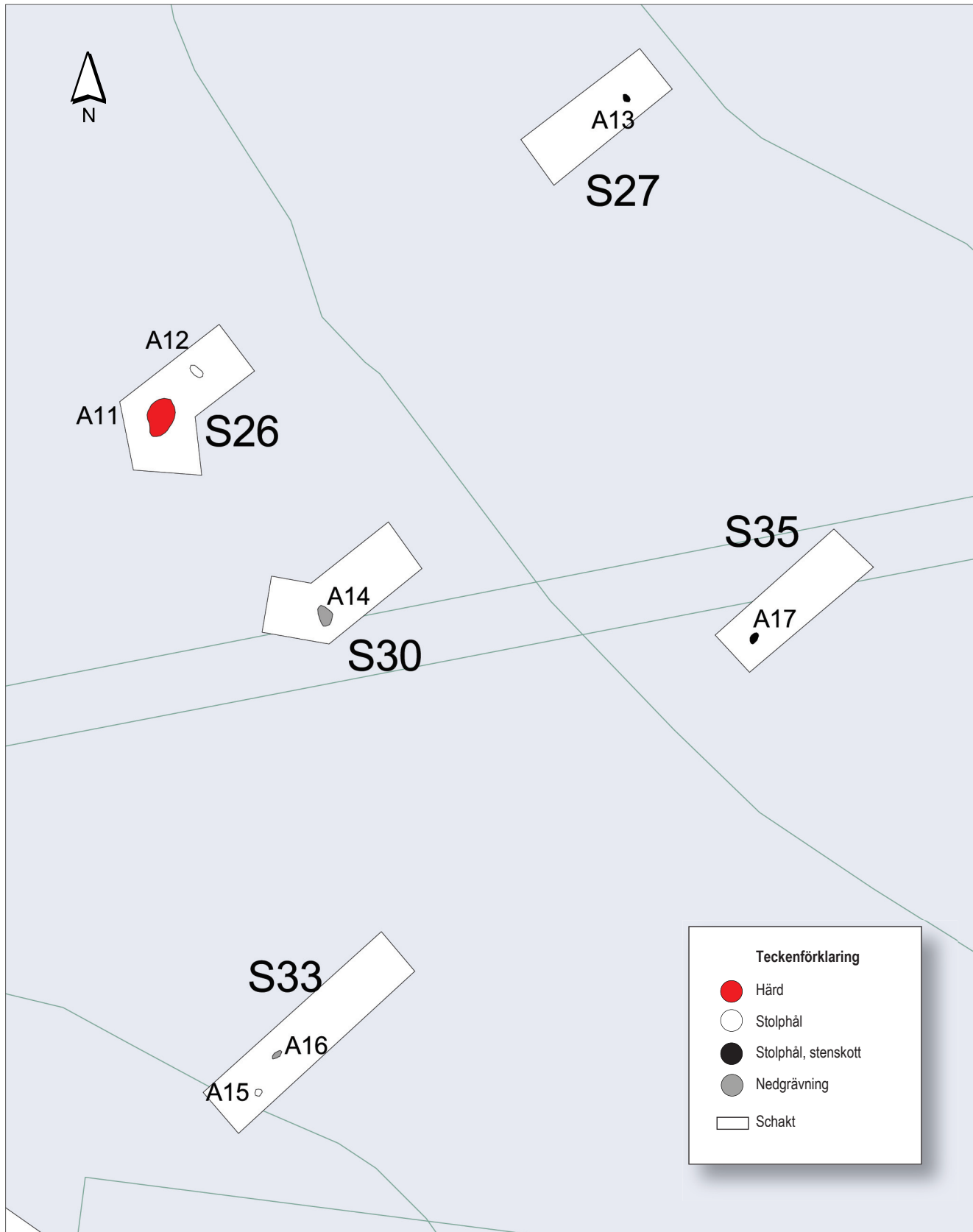
Eftersom kunskapen om olika bosättningsmönster är relativt begränsad när det gäller Småland, får man kasta blickar mot andra delar av Sverige. Arkeologiska undersökningar i exempelvis Mälardalen har visat på att upprepade omflyttningar har förekommit under äldre järnålder, dock troligen inom bosättningsområdena. Först vid övergången mellan förromersk och romersk järnålder tenderar bosättningsmönstren att bli stationära med indelning i inmark och utmark samt gödslade åkrar som följd (Göthberg 1997:122).

När det gäller övriga anläggningar som påträffades vid utredningskedet inom Ölmstad 2:16 har inga sammanhängande konstruktioner som exempelvis delar av långhus noterats.

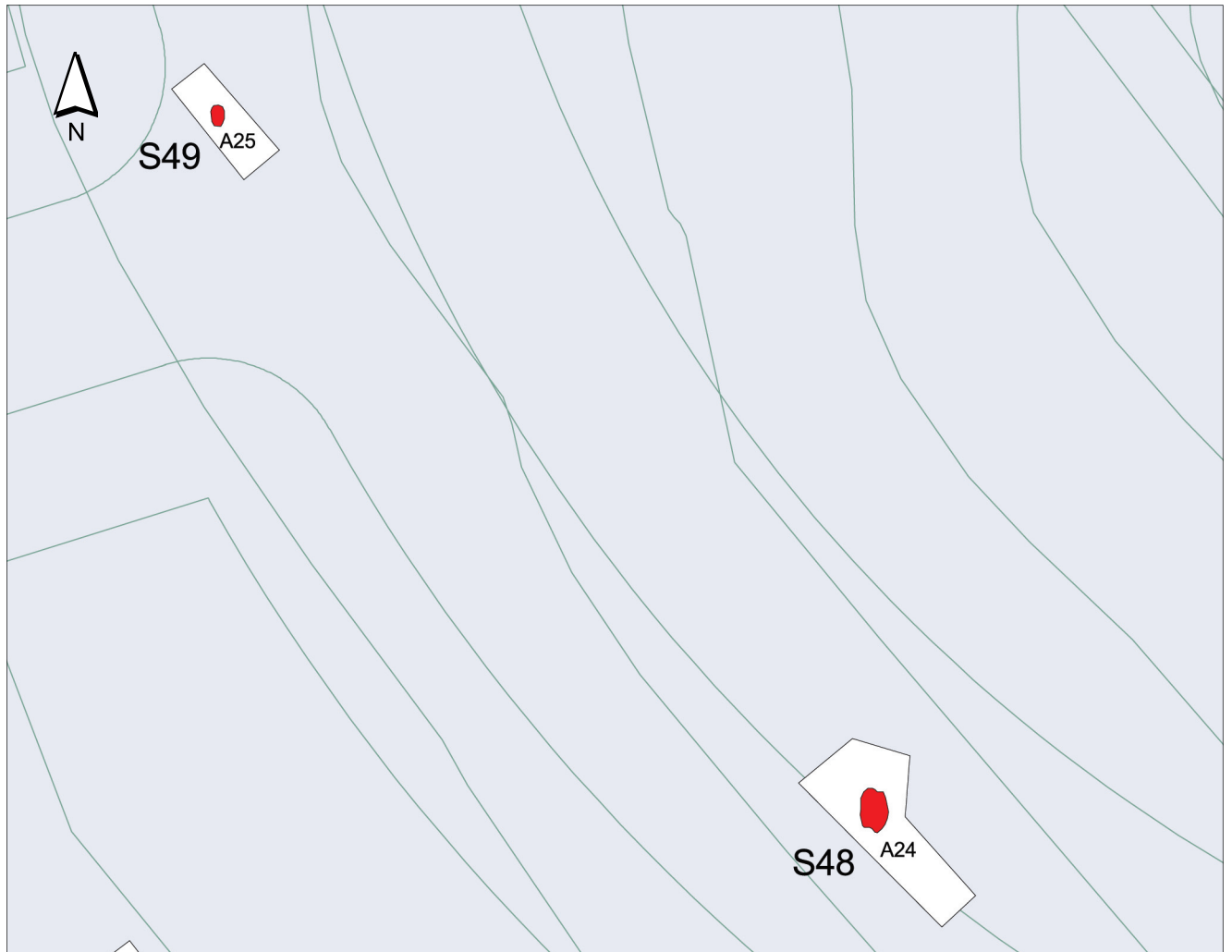
Förslag till åtgärder

Om uppdragsgivarens planer på exploatering inom området för bostadsändamål kvarstår, förordar Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning för att avgränsa och närmare karakterisera boplatsytan. Vidare skulle en arkeologisk insats kunna påvisa delar av eventuella huskonstruktioner samt klargöra tidsdjupet ytterligare hos de påträffade boplatsaktiviteterna.

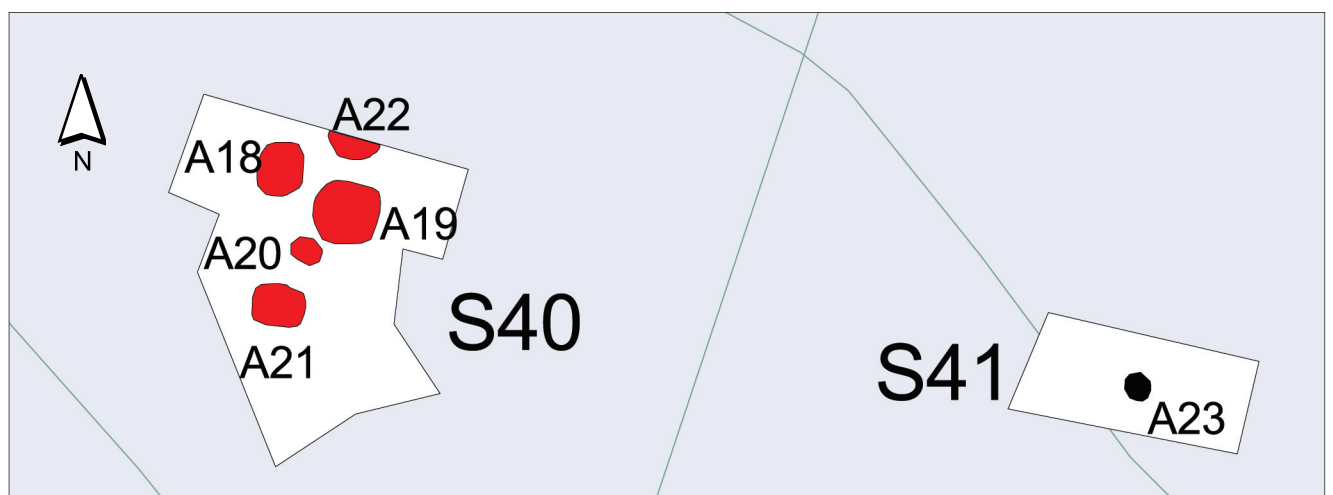
De arkeologiska resultaten utgör underlag för länsstyrelsens prövning av att ge exploatören tillstånd att rubba, ändra eller ta bort en fornlämning. Innan länsstyrelsen prövar en ansökan, får den besluta om ytterligare undersökningar. Beträffande Ölmstad 2:16 är det Länsstyrelsen i Jönköpings län som fattar beslut i ärendet.

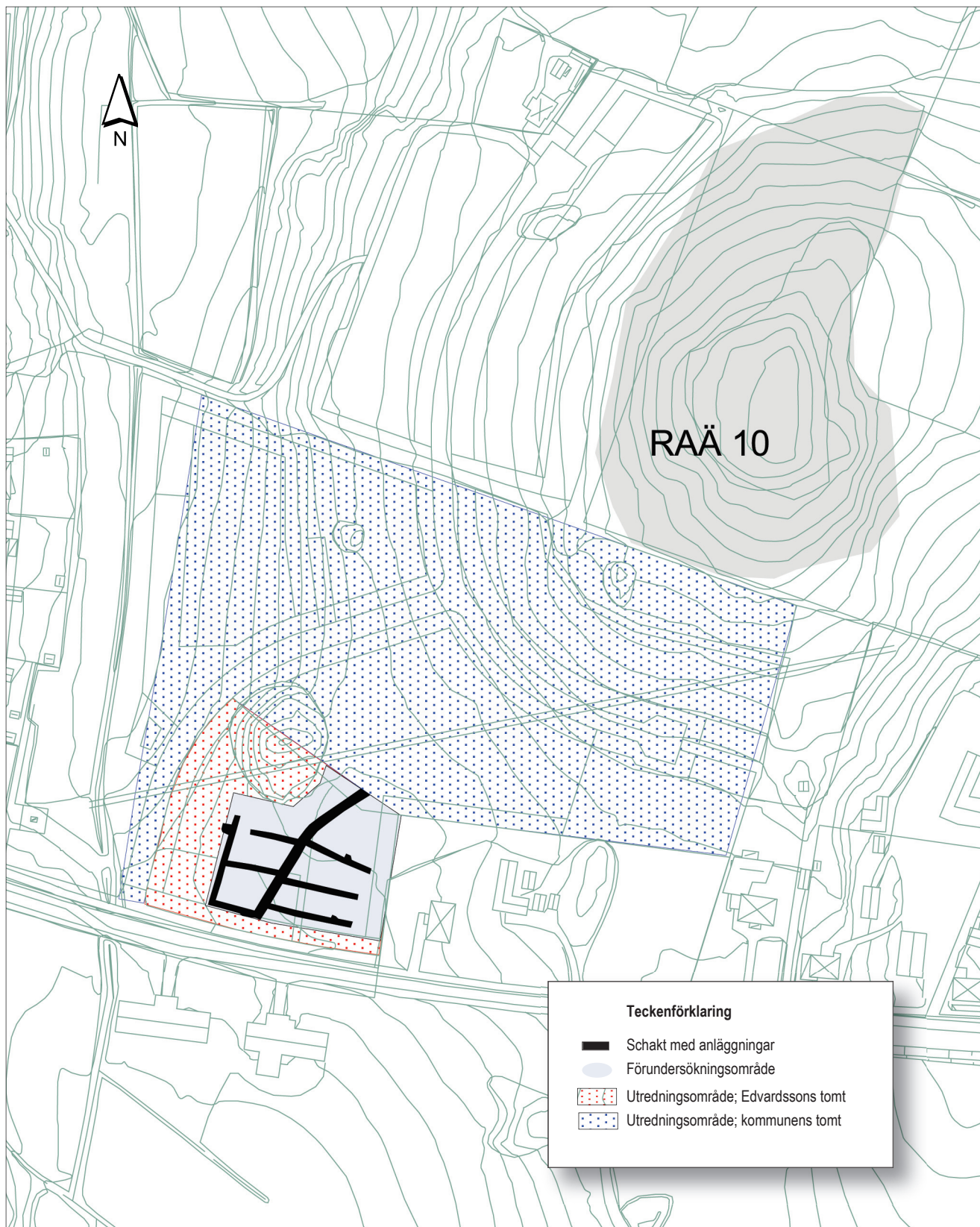
FIGUR 22. Utsnitt ur primärkartan, Jönköpings kommun. Plan över de anläggningar som påträffades i schakt S26, S27, S30, S33 och S35. Schaktens placering inom undersökningsytan redovisas i FIGUR 18. Skala 1:200.

FIGUR 23. Utsnitt ur primärkartan, Jönköpings kommun. Plan över de anläggningar som påträffades i schakt S48 och S49. Schaktens placering inom undersökningsytan redovisas i FIGUR 18. Skala 1:300.

FIGUR 24. Utsnitt ur primärkartan, Jönköpings kommun. Plan över de anläggningar som påträffades i schakt S40 och S41. Schaktens placering inom undersökningsytan redovisas i FIGUR 18. Skala 1:150.

FIGUR 25. Utsnitt ur primärkartan, Jönköpings kommun. Kartan visar samtliga upptagna schakt vid förundersökningen inom Edvardssons tomt, vilken utgör en del av fastigheten Ölmostad 2:16. Området för de tidigare genomförda utredningarna är markerade med röd och blå skraffering (Edvardssons respektive kommunens tomt). Skala 1:2 000.

Förundersökningen på Edvardssons tomt

Bakgrund

Efter utredningarna som genomfördes i september år 2000 kunde Jönköpings läns museum konstatera att både byggfirmans tomt och kommunens mark innehöll omfattande förhistoriska lämningar i form av framför allt härdar och stolphål.

Hos Edvardssons Bygg & Material AB fanns det brådskande planer att fullfölja den planerade bostadsbebyggelsen. Därför genomförde Jönköpings läns museum redan några månader senare, närmare bestämt under december 2000 en arkeologisk förundersökning inom byggfirmans tomt. Uppdragsgivare var nu Jönköpings kommun som efter förhandling med byggfirman hade tagit över kostnadsansvaret för den arkeologiska förundersökningen (dnr 378/00; FIGUR 2 och 25).

Förundersökningen som genomfördes trots usel väderlek visade att det rörde sig om boplatslämningar från förromersk och romersk järnålder och vid fältarbetet påträffades delar av ett långhus inom den ca 2 900 m² stora undersökningsytan. Enligt bedömning är boplatsoområdet sannolikt ännu större och sträcker sig från Bunnvägen upp mot höjden, där ett sedan tidigare känt gravfält ligger beläget (RAÄ 10).

Målsättning

Jönköpings läns museum har utfört en arkeologisk förundersökning av de delar av den påträffade fornlämningen som är belägna inom södra delen av fastigheten Ölmstad 2:16. De arkeologiska resultaten utgör underlag för länsstyrelsens prövning om det föreligger behov av ytterligare undersökningar innan tillstånd att rubba, ändra eller ta bort fornlämningen kan ges.

Målsättningen var att i enlighet med 2 kapitlet 13§ i Lagen (1988:950) om kulturminnen m m fastställa omfattning, datering och karaktär för de vid utredningen påträffade lämningarna inom berörd del av fastigheten Ölmstad 2:16 samt att bedöma deras bevarandestatus.

Metod

Inledningsvis upptogs med grävmaskin ett antal sökschakt, vilka för-lades i anslutning till de vid utredningen påträffade anläggningarna. Schakten grävdes skiktvis från torvlagernivå ned till anläggningsförande nivå, varvid även innehållet i matjordslagret undersöktes. I samband med schaktningen rensades de upptagna schaktytorna med handredskap.

Samtliga påträffade anläggningar undersöktes och dokumenterades. Prover för makrofossilanalys, vedanatomisk analys och ¹⁴C-analys togs. Samtliga schakt, anläggningar och prover har mätts in med totalstation.

Schaktbeskrivning och resultat

Vid förundersökningen upptogs åtta schakt som hängde samman, motsvarande ca 560 m² (FIGUR 25). Schaktens bredd varierade huvudsakligen mellan 2,10 och 5,60 meter, medan schaktlängden pendlade mellan 14,50 och 59,70 meter. Schaktdjupet var i normalfallet ca 0,40–0,60 meter. Det övre lagret i schakten bestod av ett mellan ca 0,10 och 0,25 meter tjockt skikt av matjord, vilket följdes av ett mer än 0,20–0,50 m tjockt lager med lera alternativt lera med inslag av silt. Ställvis framkom även lager med sand.

Sammanlagt påträffades 52 anläggningar, varav tre anläggningar bedömdes som recenta. Resterande anläggningar utgjordes av 13 härdar, 1 härdgrop, 15 nedgrävningar samt 20 stolphål, varav 18 var stenskodda (FIGUR 26–28; bilaga 6). Inga fynd framkom vid förundersökningen.

I samband med förundersökningen ¹⁴C-analyserades två kolprover. De två kolproverna hade tagits i två härdar som var belägna i olika delar av undersökningsytan för att erhålla ett brett kunskapsunderlag (A28 och A74). Analysresultaten visar att härdarna var någorlunda samtida. Den något äldre härden (A28) har med drygt 95 % säkerhet brunnit någon gång mellan 170 f Kr och 60 e Kr, medan den yngre härden (A74) har anlagts någon gång under periodavsnittet yngre förromersk–äldre romersk järnålder (bilaga 7). Ett urval av övriga insamlade kolprover kommer jämte makrofossil- och vedartsprover att analyseras i samband med eventuell slutundersökning av ytan.

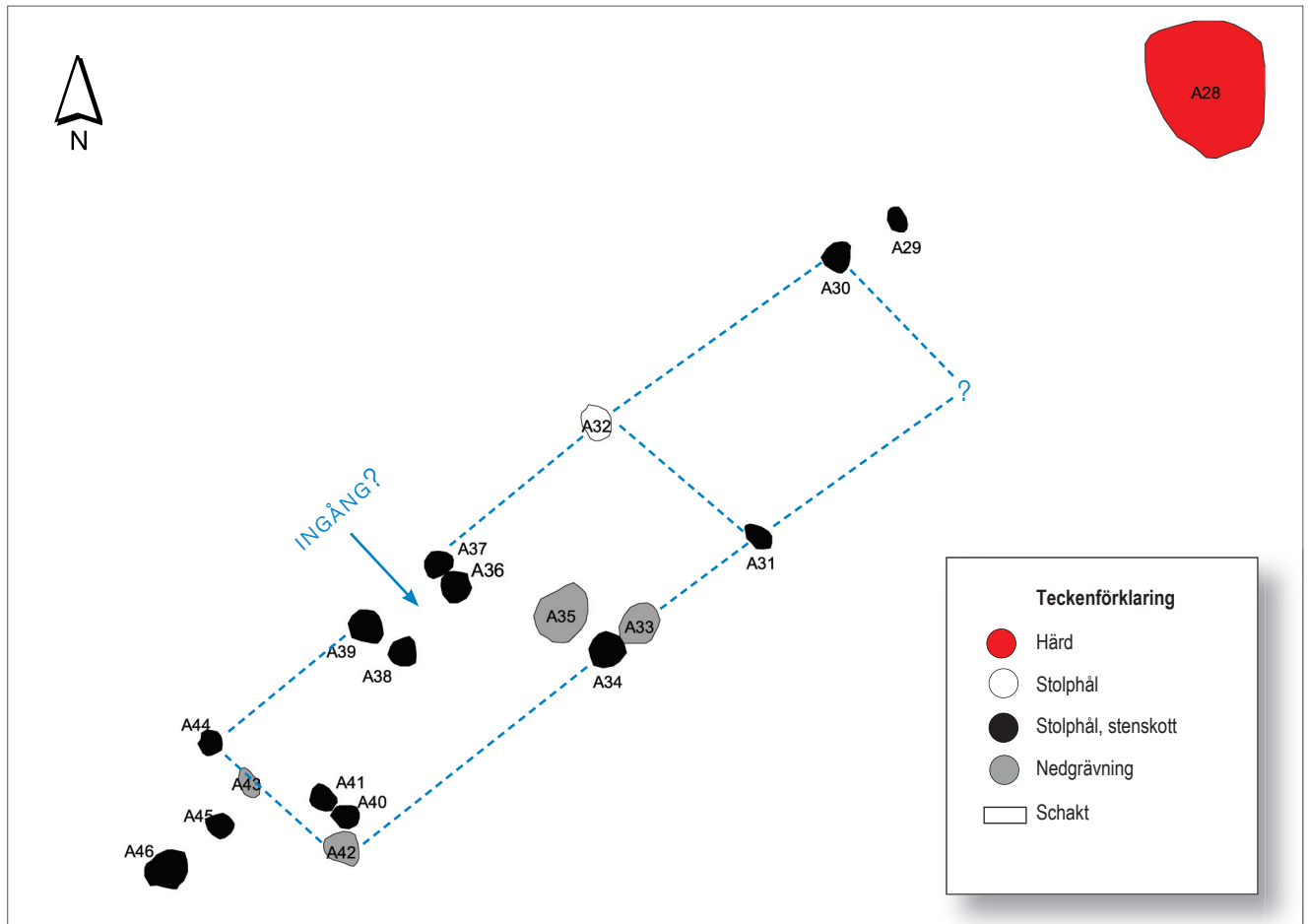
Långhus från äldre järnålder?

Härdar fanns representerade över i stort sett hela förundersökningsytan, medan det förelåg en tydlig koncentration av stolphål och nedgrävningar i norra delen av ytan.

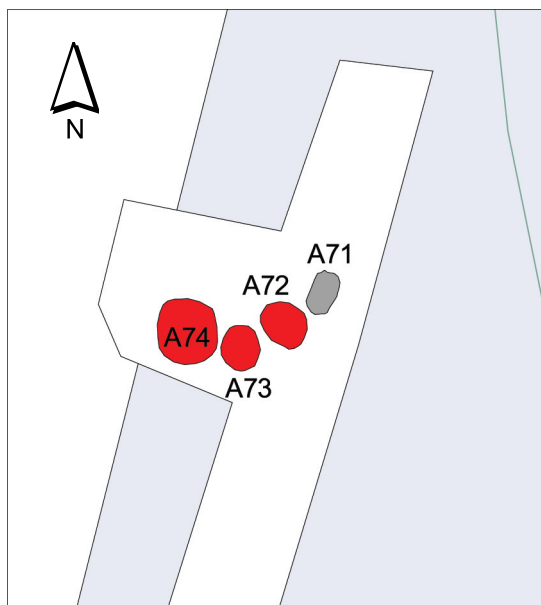
Stolphålen och nedgrävningarna bildade en rektangulär konstruktion och har tolkats som delar av ett treskeppigt långhus med en nordöst–sydvästlig orientering (FIGUR 26). De rester av långhuset som påträffats är huvudsakligen spår efter takbärande stolpar: A30, A31, A32, A33, A34, A37, A39, A42, A43 och A44. Avståndet mellan stolparna inom bockparen är ca 2 meter. Eventuellt har ingången varit på nordvästsidan, där A36 och A38 ingått som förstärkande dörrstolpar. Spår efter några ytterväggar i form av väggstolpar eller mörka rännor har tyvärr inte kunnat noteras, vilket medför att husets bredd inte går att avgöra. Huset har förmodligen varit ca 10 meter långt. Utifrån den datering som ett ¹⁴C-analyserat kolprov från en intilliggande härd (A28) givit bör långhuset ha bebotts under periodavsnittet yngre förromersk–äldre romersk järnålder.

Yta för utomhusaktiviteter

Vid förundersökningen framkom inom den västra delen av undersökningsytan ett antal härdar som var noterbart tätt samlade inom

FIGUR 26. Plan över de stolphål och nedgrävningar som påträffats i och invid långhuset från äldre järnålder. Husets placering inom förundersökningsytan redovisas i separat figur (FIGUR 28). Skala 1:80.

FIGUR 27. Plan över de härdar som framkom tätt samlade inom en begränsad yta. Härdarnas placering inom förundersökningsytan redovisas i separat figur (FIGUR 28). Skala 1:150.

en begränsad yta (A72, A73, A74; FIGUR 27). Eftersom härdar från huskonstruktioner vanligtvis påträffas som singulärt förekommande, har sannolikt dessa tre härdar anlagts för eldrelaterade aktiviteter som passar att sköta utomhus. Utifrån en av härdarna (A74) i gruppen som har ¹⁴C-analyserats bör aktiviteterna ha utförts någon gång under perioden 40 f Kr–210 e Kr (2σ).

Övriga anläggningar

Härdar, stolphål och nedgrävningar är spridda över hela ytan, vilket visar att förhistoriska aktiviteter har försiggått inom hela den berörda förundersökningsytan.

När det gäller härdarna kan de antingen ha ingått i huskonstruktioner eller varit avsedda för utomhusbruk. Sannolikt finns det fler förhistoriska huskonstruktioner, vilket en eventuell slutundersökning får utvisa.

Sammanfattning

Inom hela förundersökningsytan har relativt välbevarade spår efter förhistoriska aktiviteter påträffats. Lämningarna tillhör den repertoar av anläggningstyper som vanligtvis förekommer i förhistoriska boplatssammanhang.

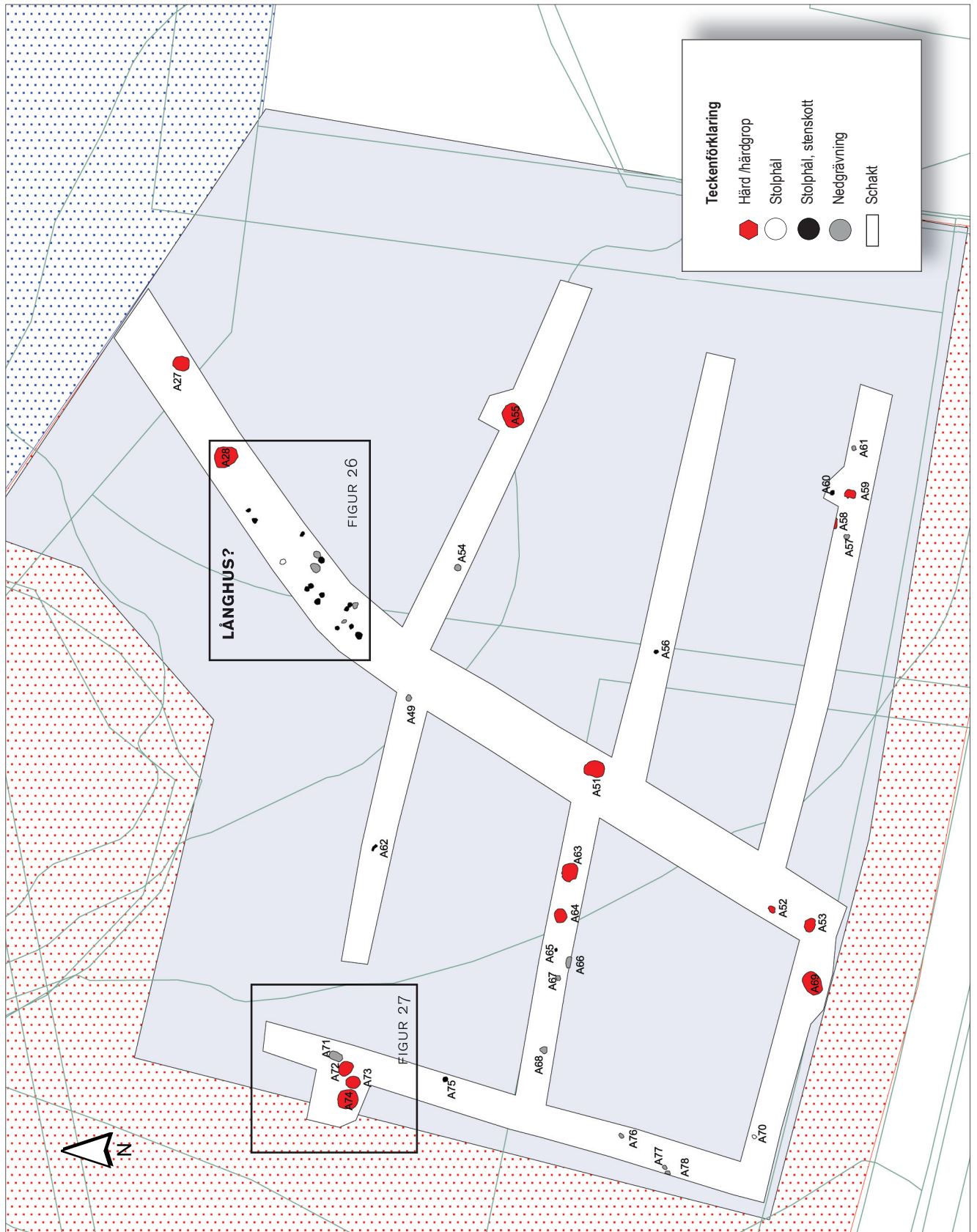
Inom en del av ytan fanns en koncentration av stolphål och nedgrävningar som tyder på att delar av ett förhistorisk långhus har påträffats. Ansamlingen av ett antal tätt anlagda härdar som påträffades i västra delen av undersökningsytan visar på att denna del av ytan åtminstone har avsatts för eldrelaterade aktiviteter som har varit särskilt lämpade utomhus.

Resultaten av förundersökningen tyder på att en begränsad del av ett mycket större förhistoriskt boplotsområde sannolikt har påträffats och delvis avtäckts samt att aktiviteterna inom denna del av boplatssytan enligt analysresultaten troligast har ägt rum någon gång under förromersk och romersk järnålder.

Förslag till åtgärder

Om uppdragsgivarens planer på exploatering inom området för bostadsändamål kvarstår, förordar Jönköpings läns museum en särskild arkeologisk undersökning för att närmare undersöka den förhistoriska boplatssytan. En arkeologisk insats skulle kunna påvisa fler eventuella huskonstruktioner, försöka klargöra funktionsindelningen av boplatssytan samt klargöra tidsdjupet ytterligare hos de påträffade boplotsaktiviteterna.

De arkeologiska resultaten utgör underlag för länsstyrelsens prövning om det föreligger behov av ytterligare undersökningar innan tillstånd att rubba, ändra eller ta bort en fornlämning kan ges i enlighet med 2 kapitlet 12§ i Lagen (1988:950) om kulturminnen m m. Beträffande Ölmstad 2:16 är det Länsstyrelsen i Jönköpings län som fattar beslut i ärendet.

FIGUR 28. Utsnitt ur primärkartan, Jönköpings kommun. Plan över de anläggningar som påträffades vid förundersökningen. Området med huset och ytan med de tätt liggande härdarna redovisas i separata figurer (FIGUR 26 och 27). Skala 1:350.

Sammanfattande utblick

Under våren 2000 inkom till Jönköpings läns museum en förfrågan, om vi kunde genomföra en arkeologisk utredning i Ölmland. Anledningen var att byggfirman Edvardssons Bygg & Material AB hade för avsikt att inom den södra delen av fastigheten Ölmland 2:16 bygga bostäder, som skulle vara särskilt anpassade för äldre. Efter att Länsstyrelsen i Jönköpings län fattat beslut i ärendet gjordes den första arkeologiska fältinsatsen av länsmuseet i början av september år 2000.

Samtidigt förelåg exploateringsplaner hos Jönköpings kommun avseende den norra delen av fastigheten. Här ville kommunen låta uppföra villabebyggelse i direkt anslutning till byggfirmans tomt. På uppdrag av Fastighetsavdelningen på Tekniska kontoret vid Jönköpings kommun utförde Jönköpings läns museum under andra delen av september 2000 en särskild arkeologisk utredning även inom kommunens mark. Efter utredningarna kunde konstateras att både byggfirmans tomt och kommunens mark innehöll omfattande förhistoriska lämningar i form av framför allt härdar och stolphål.

Hos Edvardssons Bygg & Material AB fanns det brådskande planer att fullfölja den planerade bostadsbebyggelsen. Därför genomförde Jönköpings läns museum redan några månader senare, närmare bestämt under december 2000 en arkeologisk förundersökning inom byggfirmans tomt. Uppdragsgivare var nu Jönköpings kommun som efter förhandling med byggfirman hade tagit över kostnadsansvaret för den arkeologiska förundersökningen. Vid förundersökningen som genomfördes trots usel väderlek påträffades 49 anläggningar som tolkades som spår efter förhistoriska boplotsaktiviteter. Bland lämningarna fanns en härdgrop, ett flertal härdar, nedgrävningar och inte minst en stor mängd stolphål, där majoriteten var stenskodda. Härdarna förekom inom hela förundersökningsytan, medan stolphålen med några undantag var koncentrerade till norra delen av ytan. Stolphålen bildade här tillsammans med nedgrävningarna en avlång konstruktion som tolkats som ett treskeppigt långhus med en nordöst–sydvästlig orientering. De rester av långhuset som påträffats är huvudsakligen spår efter takbärande stolpar, där avståndet mellan stolparna inom bockparen var ca 2 meter. Eventuellt kan ingången ha varit placerad på nordvästsidan, eftersom vi har dokumenterat resterna efter något som skulle kunna vara två förstärkande dörrstolpar. Spår efter några ytterväggar i form av väggstolpar eller mörka rännor har tyvärr inte kunnat noteras, vilket medför att husets bredd inte går att avgöra. Husets längd har förmodligen uppgått till ca 10 meter. Eftersom inga fynd har påträffats vare sig vid utredning eller förundersökning, får dateringen baseras på ett ¹⁴C-analyserat kolprov från en intilliggande härd

(A28). Enligt dateringsresultaten bör långhuset ha bebotts under periodavsnittet yngre förromersk–äldre romersk järnålder.

Samtliga lämningar som påträffats inom fastigheten Ölmstad 2:16 vid såväl de båda utredningarna som den efterföljande förundersökningen tillhör den repertoar av anläggningstyper som vanligtvis uppträder i förhistoriska boplatssammanhang. Enligt bedömning sträcker sig sannolikt boplatssområdet från Bunnvägen upp mot höjden, där ett sedan tidigare känt gravfält ligger beläget (RAÄ 10).

I ett försök att klargöra tidsdjupet hos boplotsaktiviteterna inom båda exploateringsytorna (Edvardssons och kommunens tomt) har prover från härdar spridda inom hela det förmodade boplatssområdet skickats för ¹⁴C-analys. Den tendens till rumslig förskjutning av aktiviteterna i nordlig och östlig riktning inom boplatssområdet som tidigare anades utifrån de daterade utredningshårdarna komplicerades, när även dateringsresultaten från två förundersökta härdar på Edvardssons tomt blev kända. Samtliga sex dateringar visar sammantaget att boplotsaktiviteterna dels har ägt rum under större delen av förromersk och äldre delen av romersk järnålder, dels att upprepade omflyttningar har ägt rum inom hela boplatssområdet. Förmodligen kan vi räkna med kontinuitet i boplotsaktiviteter från förromersk järnålder och en bra bit in i romersk järnålder, kanske ända in i folkvandringstid (FIGUR 29 och 30).

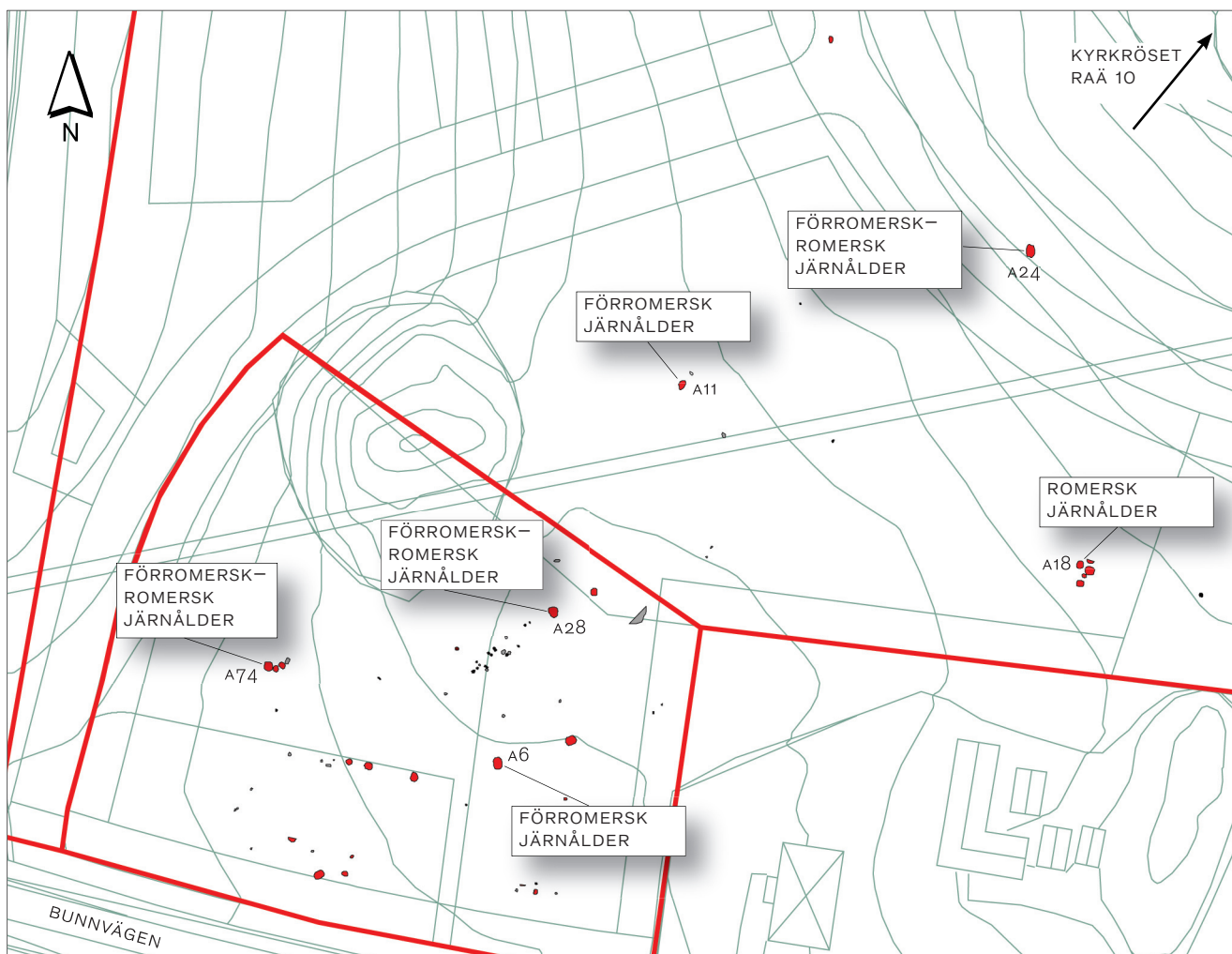
I närområdet till de undersökta ytorna finns fler samtida lämningar från äldre järnålder. Närmast ligger Kyrkröset (RAÄ 10), som förmodligen är ett bygdegravfält anlagt för traktens människor. I omgivningarna närmast runt omkring finns ett flertal registrerade gårdsgravfält med tillhörande förmodad gårdsbebyggelse.

Många boplatser kan inte identifieras i historiska källor, utan framträder först vid arkeologiska undersökningar i form av härdar, stolphål och gropar av olika slag. De arkeologiska resultaten fyller en kunskapslucka, även om det funnits aningar om var man skulle kunna söka de förhistoriska boplatserna i Ölmstads socken.

Vi kan således tänka oss att det finns fler förhistoriska boplatslämningar i Ölmstaddalen och att de sannolikt ligger i anslutning till de registrerade gravar som nämns ovan. Många boplatser har utgjorts av enskilda gårdar, bestående av två till tre hus. Ett flertal av de platser med gravar som ligger belägna i en cirkel utmed randområdet mellan åkermark och den något högre liggande skogsmarken skulle kunna utgöra olika gårdsgravfält som varit avsedda för den intilliggande gårdens invånare. Om ett sådant lokaliseringsmönster även har gällt för järnålderns ölmstadbor får eventuella framtida undersökningar utvisa.

Gravfältet (RAÄ 10) på moränhöjden norr om undersökningsområdet skiljer sig i några avseenden från de omkringliggande gårdsgravfälten, bland annat när det gäller placering och storlek.

Läget på en moränhöjd mitt i dalgången innebär att gravfältet är exponerat mot hela bygden. Vetskapen om att en bekant eller släkting ligger begravd på gravfältet bidrar till att skapa ett samband mellan dalgångens invånare och moränhöjden. Upplevelsen utgör grunden för en form av bygdegemenskap och medverkar till att skapa tillhörighet. När det gäller gravfältets storlek lär inget av de omkringliggande gårdsgravfälten överstiga i antal begravda individer. När dessa faktorer vägs samman, skulle gravfältet på höjden närmast kunna betecknas som ett bygdegravfält.

FIGUR 29. Utsnitt ur primärkartan, Jönköpings kommun. Plan över samtliga anläggningar som påträffades inom hela det förhistoriska boplatsoområdet. Begränsningen för utredningsområdena markeras med röd linje. Skala 1:1 000.

De undersökningar som hittills har genomförts inom fastigheten Ölmstad 2:16 visar att ett betydande boplatsoområde från äldre järnålder har påträffats. Sannolikt kommer fler långhus att påträffas vid kommande undersökningar, då olika huskonstruktioner och eventuell funktionsindelning av långhusen kommer att kunna studeras. Även frågor om människors organisation av boplatser, deras relation till omgivande gårdsbebyggelser, levnadsbetingelser samt i viss mån även vad de levde av kommer att kunna belysas.

FIGUR 30. Fastigheten Ölmstad 2:16 med de två utredningsområdena markerade (vit linje). I bakgrunden syns gravfältet (RAÄ 10), kallat Kyrkröset. Flygfoto från sydväst. Foto: Leif Gustafsson, L G Foto.

Administrativa uppgifter

Utredningen på Edvardssons tomt

Länsstyrelsens tillstånd:	220-8823-00
Jönköpings läns museums dnr:	289/00
Beställare:	Edvardssons Bygg & Material AB
Fält- och rapportansvarig:	Håkan Hylén
Underkonsulter:	Beta Analytic Inc, Florida, USA; Edvardssons Bygg & Material AB
Fältarbetstid:	2000-09-14–2000-09-15
Län:	Jönköping
Kommun:	Jönköping
Socken:	Ölmstad
Fastighetsbeteckning:	Ölmstad 2:16
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad, Ölmstad 7E 4d
Koordinater:	x6423020, y1416920
Koordinatsystem:	RT90 2,5 gon V 0:-15 samt Jönköpings lokala system: RT R06 5 gon V 63:0
Utredningsområde:	0,5 ha
Fornlämningstyp:	Boplatslämningar från äldre järnålder

Inga fynd påträffades.

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Utredningen på kommunens tomt

Länsstyrelsens tillstånd:	220-4635-00
Jönköpings läns museums dnr:	180/00
Beställare:	Fastighetsavdelningen på Tekniska kontoret, Jönköpings kommun
Fält- och rapportansvarig:	Håkan Hylén
Underkonsulter:	Beta Analytic Inc, Florida, USA; Bjursells i Jönköping AB
Fältarbetstid:	2000-09-19–2000-09-22
Län:	Jönköping
Kommun:	Jönköping
Socken:	Ölmstad
Fastighetsbeteckning:	Ölmstad 2:16
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad, Ölmstad 7E 4d
Koordinater:	x6423060, y1417000
Koordinatsystem:	RT90 2,5 gon V 0:-15 samt Jönköpings lokala system: RT R06 5 gon V 63:0
Utredningsområde:	2,4 ha

Fornlämningstyp: Boplatslämningar från äldre järnålder

Inga fynd påträffades.

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Förundersökningen på Edvardssons tomt

Länsstyrelsens tillstånd: 220-11762-00

Jönköpings läns museums dnr: 378/00

Beställare: Fastighetsavdelningen på Tekniska kontoret, Jönköpings kommun

Fält- och rapportansvarig: Håkan Hylén

Personal: Jan Borg och Håkan Hylén

Underkonsulter: Beta Analytic Inc, Florida, USA;
Ångströmlaboratoriet, Avd för
Jonfysik, Uppsala universitet;
Bjursells i Jönköping AB

Fältarbetstid: 2000-12-05–2000-12-08

Län: Jönköping

Kommun: Jönköping

Socken: Ölmstad

Fastighetsbeteckning: Ölmstad 2:16

Belägenhet: Ekonomiska kartans blad,
Ölmstad 7E 4d

Koordinater: x6423020, y1416920

Koordinatsystem: RT90 2,5 gon V 0:-15 samt
Jönköpings lokala system: RT
R06 5 gon V 63:0

Förundersökningsområde: 2 900 m²

Fornlämningstyp: Boplatslämningar från perioden
förromersk–romersk järnålder

Inga fynd påträffades.

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta och otryckta källor

- Allvin, J. 1859. *Beskrifning över Wista härad i Jönköpings län*. Jönköping.
- Bibel 2000*. Svenska Bibelsällskapet. Länk: www.bibeln.se
- Burenhult, G. 1991. *Fångstfolk och herdar. Del 1*. Arkeologi i Sverige. Höganäs.
- Börjesson, K. 1983. Förhistoria i Jönköpings kommun. *Småländska kulturbilder 1983. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LV*. Jönköping.
- Cassel, K. Red. 2005. *Arkeologiskt program för Jönköpings läns museum*. Jönköping.
- Fasth, T., Bergengren, I., Bengtsson, O., Andersson, A., Nielsen, K. & Appelqvist, T. 1992. Ängs- och hagmarker i Jönköpings kommun. Del 1. Länsstyrelsen i Jönköpings län.
- Göthberg, H. 1997. En översikt av bebyggelseutvecklingen i Mälaramrådet under brons- och järnålder. *Bebyggelsehistorisk tidskrift. Hus och tomt i Norden under förhistorisk tid. Nr 33*. s. 117-132.
- Hallberg, G. 1983. *Ortnamn i Småland*. Stockholm.
- Hellqvist, E. 1966. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund.
- Helmfrid, S. 1962. *Östergötland. "Västanstång". Studien über die ältere Agrarlandschaft und ihre Genese*. Meddelande nr 140. Geografiska institutionen, Stockholms universitet.
- Hjorth, I. 1987. Naturen på Småländska höglandets hjässa. *Småländska kulturbilder 1986–87. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LVIII*. Jönköping.
- Jaldemark, B. 1998. *Åtgärdsplan Vättern öst*. Vätternvårdsförbundet. Rapport nr 52.
- Johnsson, A. & Remmare, P-O. 1996. *Kulturmiljövårdens riksintressen. Jönköpings län*. Meddelande 4/96. Länsstyrelsen i Jönköpings län.
- Klintberg, B. af. 2002. *Svenska folksägner*. Stockholm.
- Kugelberg, B. & Claesson, C. 1935. *Fasta fornlämningar i Ölmostad sn, Småland*.
- Larsson, H. 2001. *Antikvarisk kontroll och utredning. Ölmostad kyrka. Invändig och utvändig restaurering av kyrkan samt murverksdokumentation. Ölmostad socken i Jönköpings kommun. Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Byggnadsvårdsrapport 2001:11. Jönköping.
- Nilsson, E. 1939. Huvuddragen av Vättertraktens geografiska utveckling under senkvartär tid. *GudmundsGillet, Årsbok 1939*. s. 11-38.
- Persson, C. 1992. *Jorden, bonden och hans familj. En studie av bondejordbruk i en socken i norra småland under 1800-talet, med särskild hänsyn till jordägande, sysselsättning och familj- och hushållsbildning*. Meddelande B79. Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Diss.

- Ramm, A. 1883. *Wista härad af Jönköpings län. Redogörelse för en med understöd af Kgl Vitterhets Historie och AntiquitetsAkademien företagen undersökning, verkställd sommaren 1883*. Antikvarisk Topografiska Arkivet, Stockholm.
- Rhen, J. 2001. *Medeltida geopolitik. Strategiska geografiska lägen under medeltiden*. Betaversion. Länk: www.tonakaistudio.com/index-se.html
- Runer, J. 2006. *Från hav till land eller Kristus och odalen. En studie av Sverige under äldre medeltid med utgångspunkt från de romanska kyrkorna*. Stockholm Studies in Archaeology, 38. Stockholms universitet. Diss.
- Sandgren, G. 1990. *Ölmstad sockenbok. Livet i en nordsmäländsk bondsocken vid Vättern*. Ölmstads Hembygdsförening.
- Selinge, K-G. 1994. Gravar och järnåldersbygd. I: *Kulturminnen och kulturmiljövård*. Red. Selinge, K-G. s. 28–35. Sveriges Nationalatlas. Stockholm.
- Sporrong, U. 1985. *Mälarbygd. Agrar bebyggelse och odling ur ett historisk-geografiskt perspektiv*. Meddelande B61. Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.
- Stenberger, M. 1979. *Det forntida Sverige*. Lund.
- Styffe, C. G. 1911. *Skandinavien under unionstiden med särskildt afseende på Sverige och dess förvaltning åren 1319 till 1521. Ett bidrag till den historiska geografin*. Stockholm.
- Svensson, R. & Glimskär, A. 1994. *Småvatten och våtmarker i odlingslandskapet*. Jordbruksverket.
- Vestbö-Franzén, Aa. 2004. *Råg och rön. Om mat, människor och landskapsförändringar i norra Småland, ca 1550-1700*. Meddelande nr 132. Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Jönköping. Diss.
- Wahlberg, M. (Red). 2003. *Svenskt ortnamnslexikon. Utarbetat inom Språk- och folkminnesinstitutet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet*. Språk och folkminnesinstitutet. Uppsala.
- Waldemarson, D. 1984. Jönköpingstraktens landformer. *Smäländska kulturbilder 1983. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LV*. Jönköping.
- Wieselgren, P. 1846. *Ny Smålands Beskrifning inskränkt till Wexiö stift. Tredje delen: Topographi: Wexiö Stifts andel af Jönköpings län*. Lund.
- Wirén, E. 1998. *Vättern - inte bara vatten*. Vätternvårdsförbundet. Rapport nr 50.

Kartunderlag

- Storskifteskarta över Ölmstad*. 1774. Akt 18.
- Lagaskifteskarta över Ölmstad*. 1849. A. J. Engström. Akt LMS E 139-46:4.

Arkiv

Lantmäteriet. Jönköping.

Landsarkivet. Vadstena.

Fornminnesregistret, FMR. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Topografiska arkivet. Jönköpings läns museum.

Diplomatarium Suecanum, Svenskt Diplomatarium. Huvudkartotek över medeltidsbrev. Riksarkivet. Stockholm. Länk: www.ra.se/ra/diplomat.html

Ortnamnsregistret. SOFI. Institutet för språkliga folkminnen. Uppsala. Länk: <http://www.sofi.se>

Muntlig uppgiftslämnare

Fil Dr Adel Vestbö-Franzén, Kulturgeograf/antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Fornlämningar i Ölmstads socken

I tabellen redovisas fornlämningar som har registrerats tidigare vid fornminnesinventeringar i närområdet till undersökningsytan. Uppgifterna är hämtade ur Fornminnesregistret, FMR, Riksantikvarieämbetet, och avser fornlämningar i Ölmstads socken (FIGUR 6).

Fornlämningensnr	Fornlämningstyp - art -	Fornlämningstyp - sakord -
1	-	1 stenmur (skyttevärn?)
2	Grav	1 kvadratisk stensättning
3	-	1 råmärke
4	Odlingsröse?	1 stensättningsliknande företeelse
5	Grav	1 kvadratisk röse
6	Sentida bebyggelse lämning?	1 husgrund?
7	-	1 stenbrott
8	Gravfält	5 högar, 1 rund, övertorvad stensättning, 1 kvadratisk stensättning
9	Grav	1 kvadratisk stensättning
10	Gravfält	1 röse, 5 runda stensättningar, 5 kvadratiske stensättningar, 2 rektangulära stensättningar, 2 kvadratiske stenkretsar
11	Gravfält	1 röse, 3 runda stensättningar, 1 kvadratisk stensättning
12	Kommunikationshistorisk lämning	1 milstolpe
13	Gravfält	1 röse, 3 kvadratiske stensättningar
16	Gravfält	1 kvadratisk röse, 2 kvadratiske stensättningar, 1 oregelbunden stensättning
21	Sentida bebyggelse lämning?	1 husgrund
22	Grav	1 rest av oregelbunden stensättning
30	Kommunikationshistorisk lämning	1 väghållningssten
31	Plats för kommunikationshistorisk lämning	Plats för 1 väghållningssten
32	Plats för kommunikationshistorisk lämning	Plats för 1 väghållningssten
33	-	1 stenbrott
34	Plats med tradition och namn	1 flyttblock
37	Platsuppgift	Plats för jättegrytor (ej påträffade vid återinv)
38	-	1 tjärdal
40	Grav?	1 närmast rund stensättning?
41	Grav?	1 kvadratisk stensättning?
42	Gravfält	5 runda stensättningar, 1 kvadratisk stensättning, 1 oregelbunden stensättning
46	-	1 minnesten
51	Sentida bebyggelse lämning	1 husgrund
59	Sentida bebyggelse lämning	1 husgrund
60	Lösfynd	1 egg av stenyxa (skafthålsyxa)
62	Lösfynd	1 årderbill av trä

Fornlämningsnr	Fornlämningstyp - art -	Fornlämningstyp - sakord -
65	Grav?	1 kvadratisk stensättning?
66	Gravar	1 kvadratisk stensättning, 1 stensättningsliknande lämning, 2 runda stensättningar
67	-	1 stensättningsliknande lämning
68	Röjnings- eller odlingsrösen	3 stensättningsliknande lämningar
69	-	Hembygdsgård
70	Grav	1 kvadratisk stensättning
71	Lösfynd	1 spetsnackig skafthålsyxa
73	Lösfynd	1 flintavslag
74	Lösfynd	1 bit av stenyxa
77	Privatsamling	1 tjocknackig flintyxa, 1 del av skafthålsyxa, 1 pilspets av flinta
79	Lösfynd	1 tunn- och spetsnackig flintyxa
80	-	1 slaggförekomst
81	Lösfynd	2 skafthålsyxor
82	Lösfynd	1 del av flintdolk
91	Plats för sentida bebyggelseämningar	-
97	Grav	1 rund stensättning

Fornlämningar i Skärstads socken

I tabellen redovisas fornlämningar som har registrerats tidigare vid fornminnesinventeringar i närområdet till undersökningsytan. Uppgifterna är hämtade ur Fornminnesregistret, FMR, Riksantikvarieämbetet, och avser fornlämningar i Skärstads socken (FIGUR 6).

Fornlämningsnr	Fornlämningstyp - art -	Fornlämningstyp - sakord -
7	Grav- och boplatssområde	1 röse, 19 runda stensättningar och 1 kvadratisk stensättning; 1 närmast rund skärvstensförekomst, 1 hålväg, ca 7 fossila åkerytor, 1 källa, ett antal odlingsrösen
8	Gravfält	1 röse, 3 runda stensättningar, 2 kvadratiske stensättningar, 3 oregelbundna stensättningar
9	Gravfält	2 kvadratiske stensättningar, 1 rektangulär stensättning
10	Kommunikationshistorisk lämning	1 milstolpe
31	Gravar	1 kvadratisk stensättning, 1 oregelbunden stensättning
34	Grav	1 närmast rund stensättning
38	-	1 fångstgrop (för varg)
42	Gravfält	6 runda stensättningar, 4 kvadratiske stensättningar
63	Gravfält	3 runda stensättningar, 3 osäkra runda stensättningar
64	Gravfält	1 kvadratisk stensättning, 1 närmast rund stensättning, 1 stensättningsliknande lämning
66	Grav	1 osäker oregelbunden stensättning
107	Sentida bebyggelselämning	1 husgrund
108	Kommunikationshistorisk lämning	1 hålväg (fägata?)
109	Sentida bebyggelselämning	1 delvis inrasad jordkällare
110	Kommunikationshistorisk lämning	1 hålväg
114	Kommunikationshistorisk lämning	1 hålväg
147	-	1 lintorkningsgrop

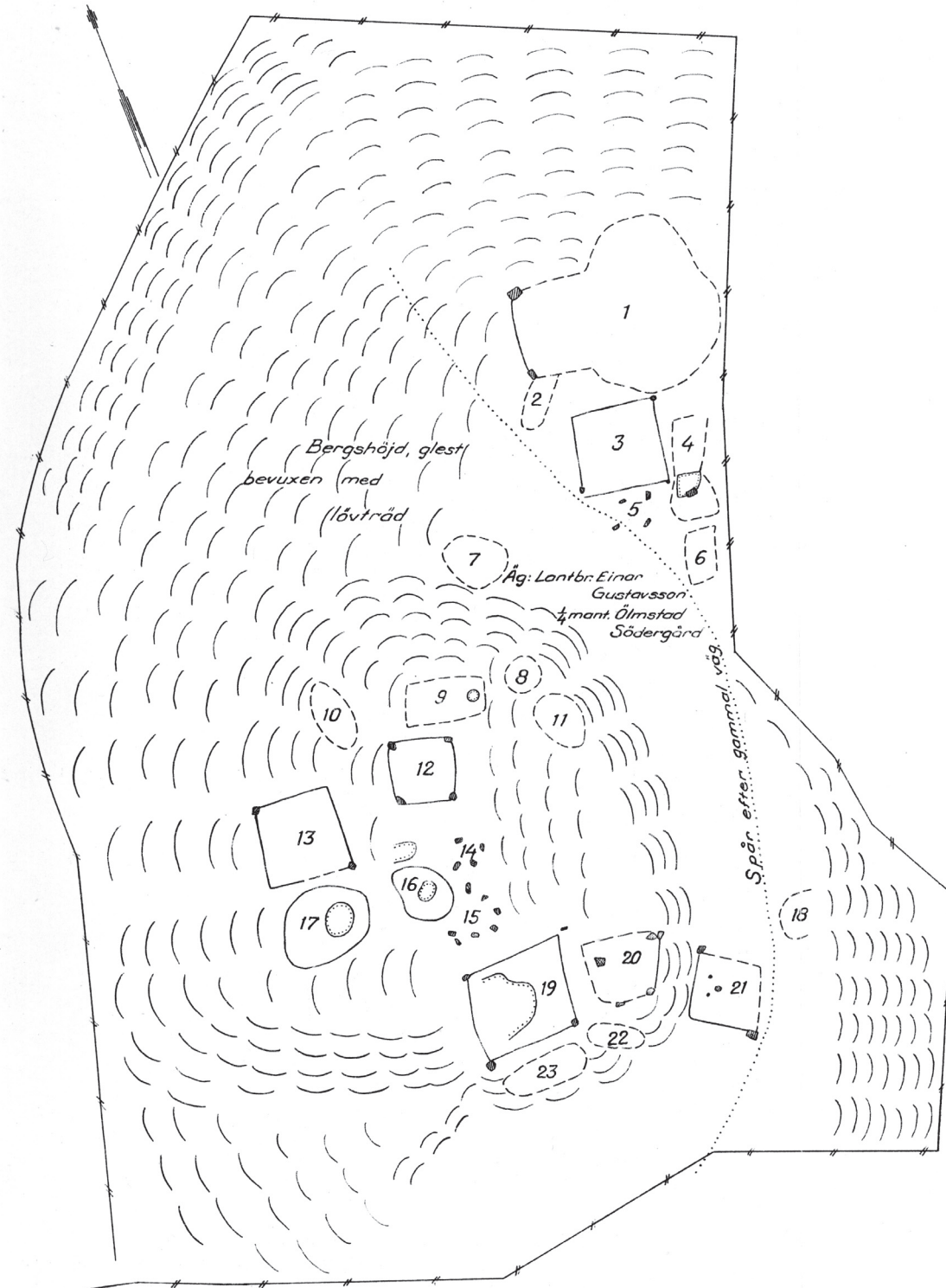
Nr 5

KARTA
överGRAVFÄLT c:a 600 m. V 10°N om BRÖTJEMARKS STATION,
ÖLMSTAD SÖDERGÅRD, ÖLMSTAD Sn, SMÅLAND

Upprättad den 19 juni 1935 av Claes Claesson.

Skala 1:500

0 5 10 15 20 25 Meter

Beskrivning

- 1 Röse, fyrsidigt. Intill 0,60 m. högt. Täckt av sekundärt pålagd sten, förmodligen från omgivande åkrar. Endast Vsidan delvis tydlig, bestående av 3x3-3x4 dm. stora stenar. N hörnstenen c:a 12x15 dm. och 4 dm. hög, liggande. S hörnstenen 5x9 dm. och 2,5 dm. hög, liggande. Kantkedja av 4x5-6x10 dm. stora stenar. Hela stensamlingen kallas Kyrkräset. Möjligen ligger ytterligare ett fyrsidigt röse Ö om nr 1 under den pålagda stenen. Beväxt med 6 lövträd.
- 2 Anhopning av sten under markytan.
- 3 Röse, fyrsidigt. Intill 0,40 m. högt. Kantkedjan svagt synlig i markytan och består av 3x4-5x6 dm. stora stenar. De kvarliggande hörnstenarna 4x5-5x8 dm. stora. Inre fyllningen av sten, helt grästorvtäckt. Några stenar synliga, c:a 3x3 dm. stora. Beväxt med 1 björk.
- 4 Röse, fyrsidigt? Oregelbunden anhopning av 2x2-5x6 dm. stora stenar. I mitten 0,20 m. djup grop, i vars kant ligger en sten av triangulär form 8x11 dm. och 4 dm. hög. Beväxt med 1 ek. Anhopningen möjligen av odling förstört fyrsidigt röse.
- 5 Stensättning. 4 st. i markytan liggande, 4x5-5x8 dm. stora stenar bildande i rest tillstånd en regelbunden kvadrat. Någon inre fyllning kan ej iakttagas.
- 6 Stensättning? Intill varandra liggande 4x4-5x7 dm. stora stenar, bildande en i det närmaste rektangulär ram. I S ändan anhopning av 1x1-4 dm. stora stenar. I N delen synes ej någon fyllning. Beväxt med 1 ek.
- 7 Anhopning av sprängd eller kilad sten.
- 8 Röse eller stensättning. Intill 0,20-0,30 m. högt. Bestående av (förmodligen) ett lager av 1x1-2x3 dm. stora stenar, lagda på berg-klacken. Helt grästorvtäckt. Utsträckningen svår att fastställa.
- 9 " formen otydlig. Möjligen två intill varandra liggande rundu rösen eller rest av spolierat fyrsidigt röse av 1x1-3x3 dm. stora stenar. Kanterna otydliga. I Ö en grop, intill 0,30 m. djup. Beväxt med 3 ekar.
- 10 " ? Otydlig anhopning av sten under markytan.
- 11 " eller stensättning. Lika som nr 8.
- 12 " fyrsidigt. I Ö intill 0,40 m. högt, i V intill 0,70 m. högt. Kantkedja av 3x3-4x4 dm. stora stenar. Hörnstenarna 6x7-7x8 dm. stora, intill 0,40 m. höga över markytan. Inre fyllning av 1x2-3x4 dm. stora stenar. Helt grästorvtäckt. Ligger direkt på berget. På mitten rishög.
- 13 Röse, fyrsidigt. Intill 0,40 m. högt. (i V skenbart högre på grund av sluttningen). Kantkedja och hörnstenar otydligt skönjbara i markytan. Inre fyllning av 1x2-3x4 dm. stora stenar. Helt grästorvtäckt. Innerytan delvis obetydligt uppriven.
- 14-15 Stensättningar? På och i markytan liggande, 6x6-8x10 dm. stora stenar, intill 0,40 m. höga. I rest tillstånd skulle nr 14 bilda en regelbunden kvadrat och nr 15 eventuellt en ring av möjligen 7 stenar. Någon inre fyllning kan ej iakttagas.
- 16 Röse, runt. Intill (i V) 0,5 m. högt, av 2x2-4x4 dm. stora stenar. Formen oregelbunden genom överkan. I mitten en grop, intill 0,40 m. djup med materialet utkastat åt NV. Beväxt med 1 rönn.
- 17 " runt. Intill 0,50 m. högt, av 2x2-8x10 dm. stora stenar. Formen oregelbunden genom överkan. I mitten en grop, intill 0,50 m. djup, vid vars kanter de större stenarna ligger. Röset starkt ramponerat. Beväxt med 3 ekar.
- 18 " ? Otydlig anhopning av 2x3-3x4 dm. stora stenar under grästorv.
- 19 " fyrsidigt. Intill 0,50 m. högt, (i V skenbart högre på grund av sluttningen). Kantkedjan endast delvis synlig under grästorven, av 3x4-4x6 dm. stora stenar. NO hörnstenen en liggande triangulär sten av 6 dm. längd och 3 dm. bredd vid basen. De övriga 5x6-7x11 dm. stora, liggande. V kanten något utgliden i sluttningen. Inre fyllning av 2x2-4x4 dm. stora stenar. På mitten en grop, intill 0,30 m. djup, med materialet utkastat åt sidorna. Beväxt med 1 ek och helt grästorvtäckt.
- 20 " fyrsidigt. Helt grästorvtäckt och delvis ramponerat. Formen svår att fastställa. Intill 0,40 m. högt. Ö kantkedjan skönjbar av 3x4-4x5 dm. stora stenar. SO hörnstenen 7x8 dm. och 5 dm. hög. NO hörnstenen 7x11 dm. och 4 dm. hög. Omedelbart Ö därom block 4x11 dm. och 4 dm. högt. SV hörnstenen 6x10 dm. och 4 dm. hög. Innanför NV hörnet ett liggande block, 7x12 dm. Inre fyllning av 2x2-3x3 dm. stora stenar. Beväxt med 1 ek.
- 21 " fyrsidigt. Intill 0,5 m. högt. Och Ö sidorna otydliga. Kantkedja av 3x3-4x5 dm. stora stenar. Av de två synliga (eller återstående) hörnstenarna är den NV 8x8 dm. och 6 dm. hög, den SO 14x7 dm. och 4 dm. hög. Inre fyllning av 1x2-4x5 dm. stora stenar. Röset helt grästorvtäckt. Beväxt med 1 ek. På mitten ledningsstolpe med två stöd.
- 22 Anhopning av 1x1-3x3 dm. stora stenar, täckta av grästorv. Formen omöjlig att exakt fastställa. Ligger ytterst på kanten av sluttning mot S.
- 23 Anhopning av 1x2-4x6 dm. stora sten, möjligen utkastad från röset nr 19.

Kop. B.

Anläggningar påträffade vid utredningen på Edvardssons tomt

I tabellen redovisas de anläggningar som påträffades vid utredningen på Edvardssons tomt (JLM DNR 289/00). S1 är förkortning för schakt 1, m står för meter, medan ¹⁴C används i samband med dateringsanalyser.

Anl nr	Anl typ	Anmärkning/Beskrivning	Omfång (meter)	Djup (meter)
A1	Stolphål, stenskott	Påträffades i S1. <i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sten, ca 0,10 m stor.	0,35 x 0,50	0,20
A2	Nedgrävning	Påträffades i S1. <i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, enstaka stenar, ca 0,02–0,05 m stora, ca 8 st.	0,18 x 0,23	0,12
A3	Härd	Påträffades i S2. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, rikligt med sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,03–0,12 m stora, ca 15 st. Eventuellt kan härden bestå av två faser, det vill säga ha återanvänts vid ett senare tillfälle.	0,70 x 0,85	0,15
A4	Nedgrävning, recent	Påträffades i S4. Utgåar.	-	-
A5	Nedgrävning	Påträffades i S5. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, småstenar, ca 0,02–0,04 m stora, 6 st.	0,32 x 0,45	0,13
A6	Härd	Påträffades i S6. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, rikligt med sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,05–0,20 m stora, ca 50 st. Eld- och värmepåverkad lera framkom ställvis. Ett prov med ¹⁴ C-daterat träkol (420–40 BC; 2σ).	1,25 x 1,60	0,18
A7	Nedgrävning	Påträffades i S8. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, sot, kolfragment, stenar, ca 0,05–0,10 m stora, 6 st.	0,45 x 0,90	0,16
A8	Kokgrop	Påträffades i S9. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,02–0,06 m stora, ca 20 st, samt stenar, ca 0,10–0,15 m stora, ca 20 st. I botten framkom fragment av bränd lera.	0,55 x 0,70	0,27
A9	Härd	Påträffades i S12. <i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, rikligt med sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,08–0,15 m stora, 8 st. Eld- och värmepåverkad lera framkom ställvis i botten. Anläggningen endast delvis undersökt, då den fortsatte in i schaktväggen.	>0,50 x 1,20	0,18
A10	Nedgrävning	Påträffades i S12. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, sot, kolfragment.	0,20 x 0,30	0,14

Anläggningar påträffade vid utredningen på kommunens tomt

I tabellen redovisas de anläggningar som påträffades vid utredningen på kommunens tomt (JLM DNR 180/00). S26 är förkortning för schakt 26, m står för meter, medan ¹⁴C används i samband med dateringsanalyser.

Anl nr	Anl typ	Anmärkning/Beskrivning	Omfång (meter)	Djup (meter)
A11	Härd	Påträffades i S26. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, rikligt med sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,05–0,20 m stora, ca 30 st. Eld- och värmepåverkad lera framkom ställvis i botten av anläggningen. Ett prov med ¹⁴ C-daterat träkol (360–290 BC; 240–40 BC; 2s).	0,85 x 1,40	0,16
A12	Stolphål	Påträffades i S26. <i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, enstaka små stenar, ca 0,02–0,04 m stora.	0,20 x 0,42	0,12
A13	Stolphål, stenskott	Påträffades i S27. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, enstaka små stenar, ca 0,02–0,04 m stora, samt några stora stenar, ca 0,04–0,06 m stora.	0,18 x 0,27	0,09
A14	Nedgrävning	Påträffades i S30. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, sot, kolfragment, bränd lera.	0,46 x 0,82	0,16
A15	Stolphål	Påträffades i S33. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, sot, kolfragment, bränd lera.	0,21 x 0,26	0,12
A16	Nedgrävning	Påträffades i S33. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, rikligt med sot, kolfragment, små stenar, ca 0,02 m stora.	0,18 x 0,40	0,10
A17	Stolphål, stenskott	Påträffades i S35. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, sot, kolfragment, stenar, ca 0,02–0,06 m stora, 8 st, bränd lera. Uppskattad stolpdiameter ca 0,20 m.	0,40 x 0,55	0,24
A18	Härd	Påträffades i S40. <i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, rikligt med sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,05–0,15 m stora, 12 st. I botten fanns fragment av bränd lera. Ett prov med ¹⁴ C-daterat träkol (60–250 AD; 2σ).	1,20 x 1,55	0,24
A19	Härd	Påträffades i S40. Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	1,30 x 1,55	-
A20	Härd	Påträffades i S40. Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,55 x 0,62	-
A21	Härd	Påträffades i S40. Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	1,10 x 1,60	-
A22	Härd	Påträffades i S40. Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad. Anläggningen fortsatte in i schaktväggen.	>0,35 x 85	-
A23	Stolphål, stenskott	Påträffades i S41. <i>Beskrivning:</i> humus, lera, sot, kolfragment, stenar, ca 0,05–0,10 m stora.	0,27 x 0,35	0,15
A24	Härd	Påträffades i S48. <i>Beskrivning:</i> humus, siltig sand, rikligt med sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,05–0,15 m stora, 15 st. I botten fanns fragment av bränd lera. Ett prov med ¹⁴ C-daterat träkol (170 BC–60 AD; 2σ).	0,65 x 1,25	0,15
A25	Härd	Påträffades i S49. <i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, rikligt med sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,05–0,10 m stora.	0,52 x 0,75	0,12

Anläggningar påträffade vid förundersökningen på Edvardssons tomt

I tabellen redovisas de anläggningar som påträffades vid förundersökningen på Edvardssons tomt (JLM DNR 378/00). Förkortningen m står för meter, medan ¹⁴C används i samband med dateringsanalyser.

Anl nr	Anl typ	Anmärkning/Beskrivning	Omfång (meter)	Djup (meter)
A27	Härd	<i>Beskrivning:</i> humus, lera, rikligt med sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,06–0,22 m stora, ca 50 st.	1,15 x 1,20	0,13
A28	Härd	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad. Ett kolprov har dock tagits för ¹⁴ C-analys, vilket gav dateringen 170 BC–60 AD (2σ).	0,90 x 1,05	-
A29	Stolphål, stenskott	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sot, stenar, ca 0,07–0,10 m stora, 5 st (stenskoning).	0,20 x 0,30	0,15
A30	Stolphål, stenskott	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,32 x 0,36	-
A31	Stolphål, stenskott	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,22 x 0,36	-
A32	Stolphål	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, kolfragment.	0,30 x 0,40	0,13
A33	Nedgrävning	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,40 x 0,50	-
A34	Stolphål, stenskott	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,35 x 0,50	-
A35	Nedgrävning	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sot, kolfragment, stenar, ca 0,06–0,14 m stora.	0,50 x 0,55	0,26
A36	Stolphål, stenskott	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,35 x 0,40	-
A37	Stolphål, stenskott	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,27 x 0,35	-
A38	Stolphål, stenskott	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, stenar, ca 0,05–0,08 m stora (stenskoning).	0,30 x 0,30	0,19
A39	Stolphål, stenskott	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, stenar, ca 0,04–0,06 m stora (stenskoning).	0,35 x 0,40	0,22
A40	Stolphål, stenskott	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,24 x 0,32	-
A41	Stolphål, stenskott	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,26 x 0,32	-
A42	Nedgrävning	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, stenar, ca 0,05–0,10 m stora.	0,35 x 0,42	0,09
A43	Nedgrävning	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera med inslag av sand.	0,22 x 0,35	0,10
A44	Stolphål, stenskott	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, stenar, ca 0,05–0,15 m stora (stenskoning).	0,30 x 0,30	0,22
A45	Stolphål, stenskott	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sot, kolfragment, 2 stenar, ca 0,15 och 0,20 m stora (stenskoning).	0,25 x 0,30	0,13
A46	Stolphål, stenskott	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, stenar, ca 0,05–0,10 m stora (stenskoning).	0,45 x 0,50	0,24
A47	Nedgrävning, recent	Utgår	-	-
A48	Nedgrävning, recent	Utgår	-	-
A49	Nedgrävning	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,30 x 0,36	-
A50	Nedgrävning, recent	Utgår	-	-
A51	Härd	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, rikligt med sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,05–0,10 m stora. Bränd lera ställvis i botten av härden. Väster och öster om härden påträffades ytor med utrakad sot och kolfragment.	1,05 x 1,30	0,19

Anl nr	Anl typ	Anmärkning/Beskrivning	Omfång (meter)	Djup (meter)
A52	Härdgrop	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,05–0,15 m stora.	0,40 x 0,50	0,17
A53	Härd	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,10–0,20 m stora.	0,70 x 0,90	0,15
A54	Nedgrävning	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera med inslag av sand.	0,40 x 0,45	0,11
A55	Härd	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	1,25 x 1,50	-
A56	Stolphål, stenskott	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, stenar, ca 0,04–0,07 m stora (stenskoning).	0,20 x 0,32	0,11
A57	Nedgrävning	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, stenar, ca 0,05 m stora.	0,27 x 0,37	0,14
A58	Härd	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, rikligt med sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,05–0,10 m stora. Anläggningen endast delvis undersökt, då den fortsatte in i schaktväggen.	>0,20 x 0,70	0,17
A59	Härd	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, rikligt med sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,05–0,15 m stora, 8 st.	0,60 x 0,75	0,23
A60	Stolphål, stenskott	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, stenar, ca 0,05 m stora (stenskoning).	0,25 x 0,30	0,18
A61	Nedgrävning	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sot, kolfragment, stenar, ca 0,04–0,06 m stora, bränd lera.	0,24 x 0,30	0,10
A62	Stolphål, stenskott	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sot, stenar, ca 0,07–0,17 m stora (stenskoning).	0,15 x 0,46	0,23
A63	Härd	<i>Beskrivning:</i> humus, lera, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,04–0,15 m stora, ca 20 st.	0,95 x 1,20	0,14
A64	Härd	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,80 x 0,85	-
A65	Stolphål, stenskott	<i>Beskrivning:</i> humus, lera, sot, stenar, ca 0,05 m stora, 2 st (stenskoning).	0,18 x 0,21	0,17
A66	Nedgrävning	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sot, stenar, ca 0,05–0,10 m stora, 4 st. Anläggningen endast delvis undersökt, då den fortsatte in i schaktväggen.	>0,30 x 0,70	0,15
A67	Nedgrävning	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sot.	0,29 x 0,34	0,11
A68	Nedgrävning	<i>Beskrivning:</i> humus, sandig lera, kolfragment, stenar, ca 0,06–0,10 m stora.	0,40 x 0,45	0,13
A69	Härd	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,07–0,15 m stora, 5 st.	1,10 x 1,50	0,22
A70	Stolphål	<i>Beskrivning:</i> humus, sandig lera.	0,25 x 0,32	0,12
A71	Nedgrävning	<i>Beskrivning:</i> humus, lera, stenar, ca 0,15–0,30 m stora, 6 st, bränd lera.	0,54 x 0,90	0,09
A72	Härd	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,80 x 1,00	-
A73	Härd	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,75 x 0,85	-
A74	Härd	<i>Beskrivning:</i> humus, siltig lera, sot, kolfragment, skärviga och skörbrända stenar, ca 0,05–0,10 m stora, ca 20 st, samt stenar ca 0,15–0,25 m stora, ca 15 st. Bränd lera påträffades ställvis i botten av härden. Ett prov med ¹⁴ C-daterat träkol (40 BC–140 AD; 150–170 AD; 190–210 AD; 2σ).	1,35 x 1,45	0,22
A75	Stolphål, stenskott	<i>Beskrivning:</i> humus, lera, sot, stenar, ca 0,05 m stora, 3 st (stenskoning). Uppskattad stolpdiameter, ca 0,14 m.	0,27 x 0,32	0,19
A76	Nedgrävning	<i>Beskrivning:</i> humus, sandig lera.	0,20 x 0,36	0,07
A77	Nedgrävning	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad.	0,25 x 0,32	-
A78	Nedgrävning	Anläggningen är ej undersökt, endast okulärbesiktigad. Anläggningen fortsatte in i schaktväggen.	>0,20 x 0,32	-

Resultat av ¹⁴C-analyser

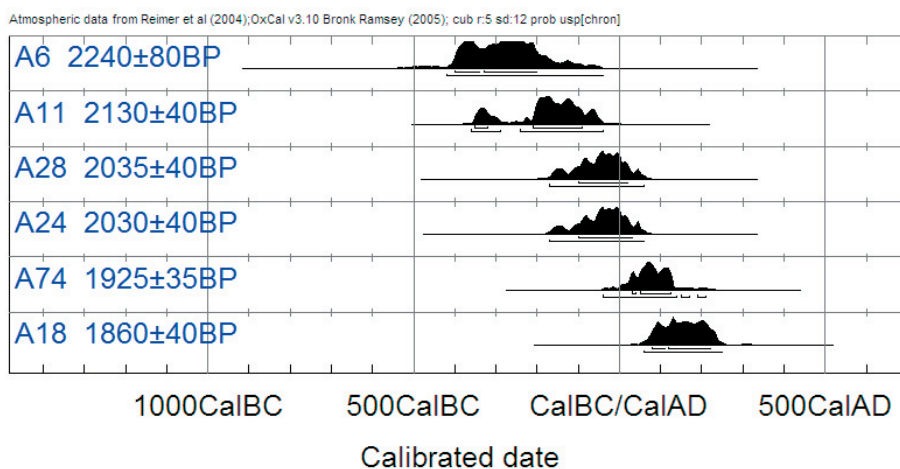
Vid de båda utredningarna samt vid förundersökningen samlades sex kolprover in för ¹⁴C-analys. I syfte att få en rumslig spridning av dateringsresultaten har kolproverna tagits i härdar som har varit belägna i olika delar inom exploateringsområdet. De provtagna härdarna ger en uppfattning om vilket tidsdjup som det påträffade boplotsområdet har. De provtagna härdarna är: A6, A11, A18, A24, A28 och A74.

Proverna har skickats till två olika institutioner som har utfört ¹⁴C-analysen. De fyra prover som togs vid utredningarna har skickats till Beta Analytic Inc. i Florida, USA (A6, A11, A18 och A24), medan analysen av de två förundersökningshärdarna har utförts vid Ångströmlaboratoriet, Avdelningen för jonfysik, ¹⁴C-lab vid Uppsala universitet (A28 och A74).

De konventionella dateringarna har sedan kalibrerats med programmet OxCal, version 3.10.

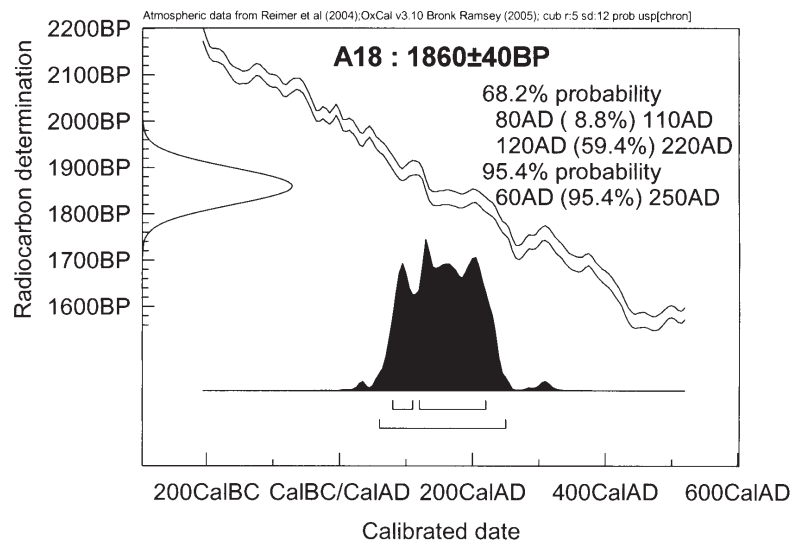
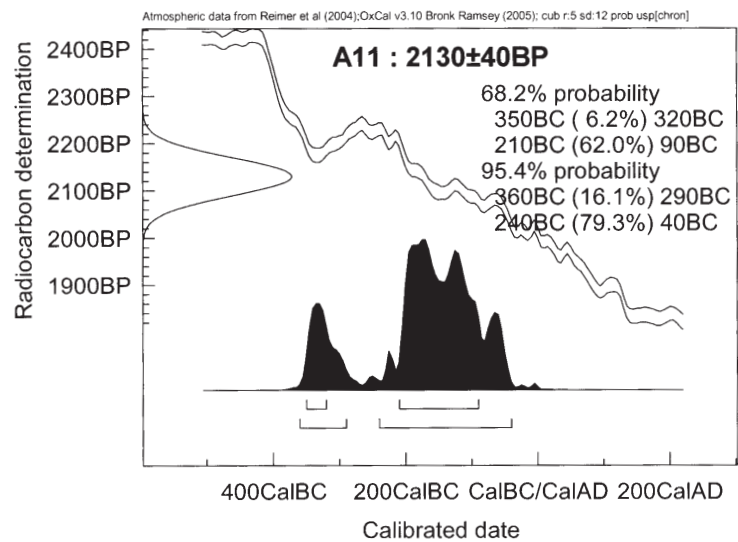
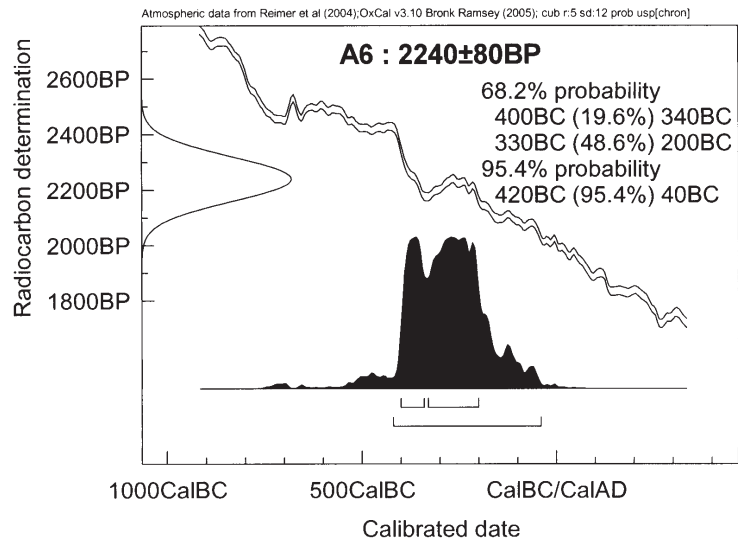
Anl nr	Anl typ	Material	¹⁴ C-ålder	Kalibrerad datering 1σ	Kalibrerad datering 2σ	Provnr
A6	Härd	Träkol	2240±80 BP	400–340 BC 330–200 BC	420–40 BC	Beta-148306
A11	Härd	Träkol	2130±40 BP	350–320 BC 210–90 BC	360–290 BC 240–40 BC	Beta-148303
A18	Härd	Träkol	1860±40 BP	80–110 AD 120–220 AD	60–250 AD	Beta-148304
A24	Härd	Träkol	2030±40 BP	100 BC–30 AD	170 BC–60 AD	Beta-148305
A28	Härd	Träkol	2035±40 BP	100 BC–20 AD	170 BC–60 AD	Ua-32785
A74	Härd	Träkol	1925±35 BP	30–40 AD 50–125 AD	40 BC–140 AD 150–170 AD 190–210 AD	Ua-32789

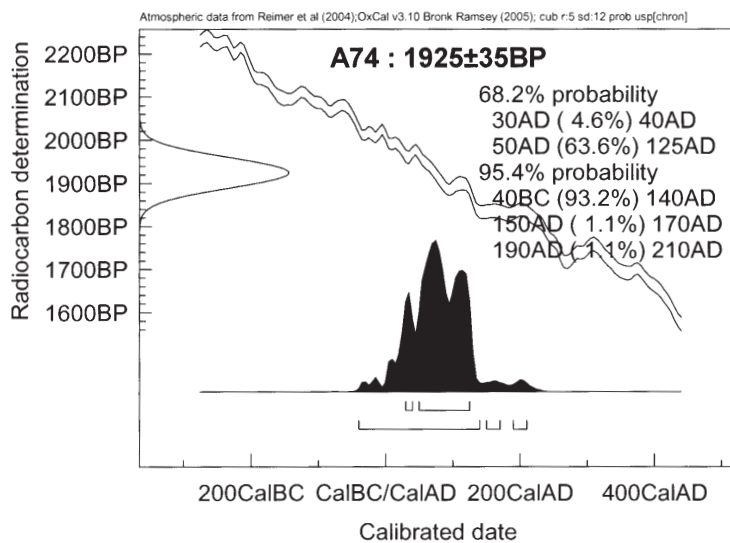
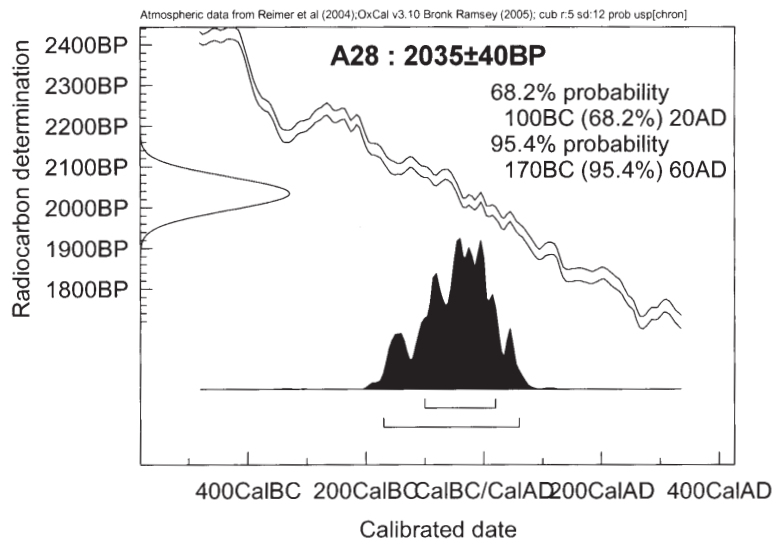
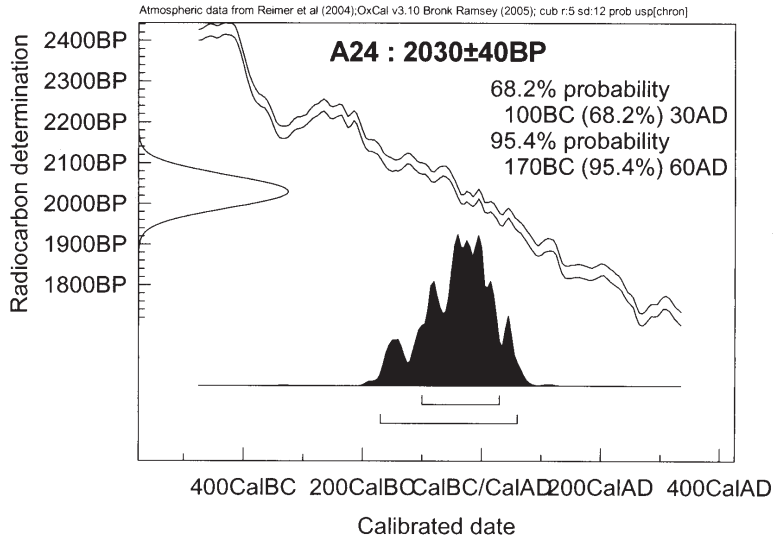
I tabellen ovan redovisas värden från ¹⁴C-analysen. Följande terminologi används. BP står för Before Present och avser en tidpunkt före 1950 e Kr. Förkortningarna BC och AD anger dateringar före respektive efter Kristi födelse. Kalibrerad datering 1σ motsvarar 68,2 % sannolikhet, medan 2σ står för 95,4 %.

I figuren återges analysresultat efter acceleratorbestämning för proverna. Kalibrerade årtal utmed x-axeln, teknisk ¹⁴C-ålder BP utmed y-axeln. Kalibreringen har gjorts med OxCal, version 3.10.

I figurerna återges analysresultat efter acceleratorbestämning för proven. Kalibrerade årtal utmed x-axeln, teknisk ¹⁴C-ålder BP utmed y-axeln. Uppgifter finns om kalibreringskurva samt sannolikhetsfördelning för kalibrerad ålder (siffran inom parentes anger delintervallens sannolikhet, om 1σ eller 2σ motsvarar fler än ett intervall). Kalibreringen har gjorts med OxCal, version 3.10.

Under våren 2000 inkom till Jönköpings läns museum en förfrågan om vi kunde genomföra en arkeologisk utredning i Ölmstad. Anledningen var att byggfirman Edvardssons Bygg & Material AB hade för avsikt att inom den södra delen av fastigheten Ölmstad 2:16 bygga bostäder, som skulle vara särskilt anpassade för äldre.

Samtidigt förelåg exploateringsplaner hos Jönköpings kommun avseende den norra delen av fastigheten. Här ville kommunen låta uppföra villabyggelse i direkt anslutning till byggfirmans tomt. På uppdrag av Fastighetsavdelningen på Tekniska kontoret vid Jönköpings kommun utförde Jönköpings läns museum under andra delen av september 2000 en särskild arkeologisk utredning även inom kommunens mark. Efter utredningarna kunde konstateras att både byggfirmans tomt och kommunens mark innehöll omfattande förhistoriska lämningar i form av framför allt härdar och stolphål.

Hos Edvardssons Bygg & Material AB fanns det brådskande planer att fullfölja den planerade bostadsbebyggelsen. Därför genomförde Jönköpings läns museum redan några månader senare, närmare bestämt under december 2000 en arkeologisk förundersökning inom byggfirmans tomt. Vid förundersökningen som genomfördes trots usel väderlek påträffades 52 anläggningar som tolkades som spår efter förhistoriska boplotsaktiviteter.

Samtliga lämningar som påträffats inom fastigheten Ölmstad 2:16 vid såväl de båda utredningarna som den efterföljande förundersökningen tillhör den repertoar av anläggningstyper som vanligtvis uppträder i förhistoriska boplatssammanhang. Enligt bedömning sträcker sig sannolikt boplotsområdet från Bunnvägen upp mot höjden, där ett sedan tidigare känt gravfält ligger beläget (RAÅ 10). Samtliga dateringar visar sammantaget att boplotsaktiviteterna dels har ägt rum under större delen av förromersk och äldre delen av romersk järnålder, dels att upprepade omflyttningar har ägt rum inom hela boplotsområdet.

